International Federation of Library Associations and Institutions
Mezinárodní federace knihovnických sdružení a institucí

Směrnice IFLA o knihovnických službách osobám s dyslexií

Přepracované a rozšířené vydání

Společný projekt sekcí IFLA:
Knihovnické služby pro osoby se speciálními potřebami (Library Services to People with Special Needs – LSN)
Knihovny sloužící osobám s poruchami čtení (Libraries Serving Persons with Print Disabilities – LPD)

Anglická verze – prosinec 2014

Česká verze – 2019

International Federation of Library Associations and Institutions, 2014

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí [Guidelines for library services to persons with dyslexia. Česky]
Směrnice IFLA o knihovnických službách osobám s dyslexií : přepracované a rozšířené vydání / z anglického originálu IFLA guidelines for library services to persons with dyslexia - revised and extended version 2014 přeložila Ivana Čiháková. – 1. vydání. – Praha : Národní knihovna ČR – Knihovnický institut, 2019. – 73 stran
Terminologický slovník. – Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7050-716-2 (brožováno) : neprodejné

* 024.5/.6 * 021 * 024.01 * 316.344.6-056.26/.3 * 616.89-008.434.5-052 * 616.89-008.43 * (083.15)
– Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí
– 21. století
– knihovní služby – 21. století
– činnost knihoven – 21. století
– využívání knihoven – 21. století
– osoby se specifickými potřebami
– dyslektici
– specifické poruchy učení
– směrnice

024 – Služby knihoven [12]

Toto dílo je licencováno pod licencí Creative Commons Attribution 3.0 (Unported).
Licenční podmínky zveřejněny na: http://creativecommons.org/licenses/by/3.0.

IFLA
P. O. Box 95312
2509 CH Den Haag
Netherlands
www.ifla.org

© International Federation of Library Associations and Institutions, 2014
© Národní knihovna České republiky, 2019

ISBN 978-80-7050-718-6 (online; pdf)
ISBN 978-80-7050-716-2 (tištěná verze)

Obsah

Předmluva 5
Úvod 8
1 Cíl směrnice 8
2 Původ směrnice 8
3 Východiska směrnice 9
4 Rámec směrnice 9
1 Co je to dyslexie? 11
1.1 Definice dyslexie 11
1.2 Problémy čtenářů s dyslexií 13
1.3 Vliv dyslexie na čtení: charakteristika čtenářů s dyslexií 14
1.4 Problémy spojené s typem jazyka 15
1.5 Perspektivy osob s dyslexií 16
2 Právní rámec 17
2.1 Legislativa týkající se autorských práv 17
2.2 Autorská práva a knihovnické služby osobám s dyslexií 18
3 Vítejte v naší knihovně! 19
3.1 Úvod 19
3.2 Zkušenost s návštěvou knihovny 20
3.3 Prostory knihovny a rozmístění materiálů 21
3.4 Marketingové aktivity v knihovně i mimo ni 24
3.5 Jiné typy knihoven 26
3.6 Vysokoškolské knihovny 27
4 Knihovničtí pracovníci 29
4.1 Rozšiřování znalostí o dyslexii 29
4.2 Knihovníci 30
4.3 Knihovnické školy 31
4.4 Celoživotní vzdělávání knihovníků 32
4.5 Strategické plánování služeb 32
4.6 Služby a informace 33
5 Materiály ve fondu 35
5.1 Tištěné materiály 35
5.2 Snadno čitelné materiály 35
5.3 Zvukové knihy 36

5.4 Digitální informace a elektronické knihy 38
5.5 Synchronizovaný text a zvuková nahrávka 39
5.6 Digitální multimediální (hybridní) knihy 39
5.7 Využití multimédií: obrázky, komiksy, grafické romány, videa 39
5.8 Přehled možností jednotlivých formátů 40
6 Čtecí zařízení a asistivní technologie 41
6.1 Další rady (a také varování) 41
6.2 Mobilní zařízení 42
6.3 Zařízení a software pro přehrávání audioknih ve formátu DAISY 42
6.4 Převod textu na řeč 43
6.5 Čtečky elektronických knih 44
6.6 Další pomůcky 44
7 A teď už je to na vás! 46
Leták se základními doporučeními pro knihovníky 47
8 Slovník základních pojmů 49
9 Poznámky 52
9.1 Předmluva 52
9.2 Kapitola 1: Co je to dyslexie? 52
9.3 Kapitola 3: Vítejte v naší knihovně! 53
9.4 kapitola 5: Materiály ve fondu 53
9.5 Kapitola 6: Čtecí zařízení a asistivní technologie 53
9.6 Kapitola 8: Slovník základních pojmů 53
Dodatek A: Příklady dobré praxe 54
Dodatek B: Základní informace o dyslexii 65
Úvod 65
Dyslexie 65
Inkluze 66
Modely zdravotního postižení 66
Omezení autorských práv 67
Tištěné texty vhodné pro osoby s dyslexií 69
Snadno čitelné materiály 70
Jak začlenit zvukové knihy ve formátu DAISY do fondu? 71
Nevýhody digitálních textů 71
Elektronické knihy 72
Příklady zdrojů multimediálních knih ve formátu DAISY 73

Předmluva

Směrnice IFLA o knihovnických službách pro osoby s dyslexií (v *přepracovaném a rozšířeném vydání)* si klade za cíl nabídnout knihovnickým sdružením a jejich členům po celém světě doporučení a náměty pro vytváření a zavádění knihovnických služeb osobám s dyslexií. Tato směrnice vznikla přepracováním a rozšířením předešlé směrnice vydané IFLA roku 2001 jako „Odborná zpráva č. 70“ (Professional Report No. 70).

Směrnici sepsala mezinárodní pracovní skupina složená ze členů dvou sekcí IFLA: sekce „Knihovnické služby pro osoby se speciálními potřebami“ (Library Services to People with Special Needs – LSN) a „Knihovny sloužící osobám s poruchami čtení“ (Libraries Serving Persons with Print Disabilities – LPD).

Projekt byl financován z rozpočtu IFLA (číslo projektu: E3.09.1-2/12). Vytvoření směrnice navrhla Sekce III/ LSN.

Členy pracovní skupiny byli:

- Saskia Boets (Luisterpuntbibliotheek, Flemish Library for Audio Books and Braille Books – Vlámská knihovna pro zvukové knihy a knihy v Braillově písmu, Belgie)
- Helle Mortensen (Lyngby-Taarbæk Public Libraries –Veřejné knihovny z Lyngby-Taarbæk, Dánsko)
- Koen Krikhaar (Dedicon[1], Nizozemí)
- Misako Nomura (Japanese Society for Rehabilitation of Persons with Disabilities – Japonská společnost pro rehabilitaci osob s postižením, Japonsko)
- Mieke Urff (Dedicon/ Windesheim University – Univerzita ve Windesheimu, Nizozemí)

První setkání členů pracovní skupiny se uskutečnilo na Světovém knihovnickém a informačním kongresu IFLA (World Library and Information Congress – WLIC) v srpnu 2012 v Helsinkách. Po dvou společných poradách a mnoha konzultacích prostřednictvím Skype a e-mailové pošty jsme pak předložili přepracovanou a rozšířenou

1 Dedicon – nezisková organizace usilující o zlepšení přístupu k informacím pro osoby se zrakovým postižením a poruchami čtení (pozn. překl.)

„Směrnici IFLA o knihovnických službách pro osoby s dyslexií“ na kongresu WLIC probíhajícím v srpnu 2014 v Lyonu.

V listopadu roku 2012 se pracovní skupina prostřednictvím vedení šesti sekcí IFLA obrátila k členům IFLA s prosbou, aby jí pro tuto směrnici poskytli náměty a příklady dobré praxe. Členové skupiny konzultovali příslušnou problematiku s mezinárodně uznávanými odborníky na dyslexii, s organizacemi pracujícími s lidmi s dyslexií i s informačními pracovníky a knihovníky s vlastní zkušeností s těmito uživateli a také využili informace z mezinárodních výzkumů a shromáždili mnoho příkladů dobré praxe. V první řadě však vycházeli z rozsáhlých zkušeností z vlastních organizací a ze svých odborných znalostí.

Pracovní verzi směrnice jsme předali k posouzení předním odborníkům na dyslexii a knihovníkům a získali jsme od nich mnoho podnětných připomínek. Pracovní skupina je jim všem velmi vděčná i za cenné rady a doporučení.

Zvláštní poděkování si zaslouží:

- Gyda Skat Nielsen (Dánsko) a Birgitta Irvall (Švédsko), autorky „Směrnice IFLA o knihovnických službách pro osoby s dyslexií“ z roku 2001, které nás motivovaly k práci na přepracované směrnici
- Annemie Desoete (University of Ghent – Univerzita v Gentu, Belgie)
- Pamela Deponio (University of Edinburgh – Univerzita v Edinburghu, Velká Británie)
- Michael Seadle (Humboldt University Berlin – Humboldtova univerzita v Berlíně, Německo)
- Nancy Panella (St. Luke´s-Roosevelt Hospital Center – Nemocnice St. Luke-Roosevelt, USA)
- Jenny Nilsson (Swedish Accessible Media Agency – Švédská agentura pro přístupná média, Švédsko)
- Hanneke Wentink (Saxion University – Saxion univerzita, Nizozemí)
- Michael Kalmár (European Dyslexia Association – Evropská dyslektická asociace)
- Nancy Bolt (Nancy Bolt & Associates – Nancy Bolt & společníci, USA)
- Carolyn Hunt (Institute of Education, University College London – Pedagogická fakulta University College v Londýně, Velká Británie)
- Helen Brazier (Henshaws Society for Blind People – Henshawova společnost pro nevidomé, Velká Británie)

- Birgitte Sloth Jørgensen (Herning Public Library – Veřejná knihovna v Herningu, Dánsko)
- Lene Schrøder (Herning Public Library – Veřejná knihovna v Herningu, Dánsko)
- Bas Pattyn a Vincent Knecht (The Factory Brussels[2], Belgie)
- Andrew McDonald (Institute of Education, University College London – Pedagogická fakulta University College v Londýně, Velká Británie)
- Genevieve Clavel-Merrin (Swiss National Library – Švýcarská národní knihovna)
- Patrice Landry (Swiss National Library – Švýcarská národní knihovna)

Pracovní skupina předkládá tuto směrnici v naději, že podnítí přínosné diskuse a pomůže zlepšit knihovnické služby osobám s dyslexií. Vybízíme knihovníky, učitele a speciální pedagogy z celého světa, aby předložený materiál obohacovali o další náměty a příklady dobré praxe.

Především však doufáme, že mnoho uživatelů s dyslexií objeví radost ze čtení a bude se těšit z úžasných příběhů díky motivujícímu a tvůrčímu prostředí našich knihoven.

„Vdechněte mému dítěti touhu po čtení,
o to vás prosím z celého srdce.
Neboť skutečně toužím,
aby mé dítě dostalo do ruky klíč
k zemi dobrodružství,
kde může prožít nejsladší ze všech radostí.“

Astrid Lindgren

2 The Factory Brussels – grafické studio a tiskárna (pozn. překl.)

Úvod

1 Cíl směrnice

Směrnice si především klade za cíl pomoci knihovnám poskytovat náležité služby osobám s dyslexií. Mohou ji však rovněž využít pro zlepšení služeb uživatelům s jinými poruchami čtení.

Tyto stránky mají být užitečným nástrojem pro odborně vyškolené knihovníky i jejich méně zkušené kolegy, kteří jsou zodpovědni za poskytování služeb osobám s poruchami čtení a dalšími specifickými poruchami učení.

Chceme poskytnout podrobný a aktuální přehled informací o knihovnických službách uživatelům s dyslexií a obohatit jej o další odborné poznatky a příklady dobré praxe, které jsou rovněž k dispozici na webových stránkách IFLA (*www.ifla.org/lsn*).

2 Původ směrnice

Roku 2001 vydala IFLA „Směrnici o knihovnických službách pro osoby s dyslexií“ (*Professional report No. 70 – Odborná zpráva č. 70*), jejímiž autorkami byly Gyda Skat Nielsen a Birgitta Irvall.

Až v posledním desetiletí minulého století si politici, poskytovatelé informačních služeb a knihovny začali uvědomovat význam, rozsah a sociální dopady dyslexie. Dříve se na dyslexii pohlíželo jako na problém školství, který mělo „vyléčit“ zavedení správných výukových metod. Rostoucí počet výzkumných prací však změnil chápání podstaty dyslexie a její důsledky přestaly být problémem především lékařů a učitelů, ale staly se záležitostí celé společnosti, což také postupně ovlivnilo náš postoj k lidem s dyslexií. Už se je nepokoušíme naučit pouze lépe číst psaný text a psát gramaticky správně, což v mnoha případech nevedlo k požadovaným výsledkům, ale snažíme se je podpořit, aby dokázali nacházet tvořivější řešení, především v oblasti alternativních způsobů čtení a psaní.

V posledních letech mnoho zemí rozšířilo výjimky z autorských práv, které byly původně určeny pro podporu zrakově postižených osob, i na uživatele s poruchami čtení, včetně dyslexie.

Tyto změny tedy vedly vedení IFLA k vytvoření přepracované verze směrnice o službách osobám s dyslexií – zadání této práce pak svěřilo dvěma úzce spolupracujícím sekcím, a sice sekci „Knihovnické služby pro osoby se speciálními potřebami“ (Library Services to People with Special Needs – LSN) a „Knihovny sloužící osobám s poruchami čtení“ (Libraries Serving Persons with Print Disabilities – LPD).

3 Východiska směrnice

Hlavním východiskem našeho přístupu je Všeobecná deklarace lidských práv OSN (*http://www.un.org/en/documents/udhr*) a Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením, v níž je uvedeno, že osoby s poruchami čtení mají nárok na rovný přístup ke knihám, poznatkům a informacím ve stejné době, za stejnou cenu a ve stejné kvalitě jako všichni ostatní.
(Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením, článek 9, Přístupnost).

Světová zdravotnická organizace (WHO) zdůraznila význam dostupnosti informací pro osoby s postižením ve „Světové zprávě o situaci osob s postižením“ (World Report on Disability) vydané ve spolupráci se Světovou bankou roku 2012 (snadno čitelná verze shrnutí této zprávy je zveřejněna na webové stránce:
http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en/index.html.)

4 Rámec směrnice

Tuto směrnici o službách osobám s dyslexií můžeme také chápat jako odbornou zprávu:

- určenou pro pracovníky v oblasti knihovnických a informačních služeb;
- sloužící jako zdroj informací umožňujících lépe rozeznat uživatele knihovnických služeb s dyslexií i jako soupis doporučení a příkladů, jak k nim přistupovat, abychom zlepšili knihovnické služby pro tuto cílovou skupinu;
- poskytující přehled námětů a rad pro knihovníky i výběr nejlepších příkladů z praxe a základních informací o dyslexii a dyslekticích.

Náš materiál se přirozeně nemůže rovnat akademickým nebo vědeckým pracím. Jeho cílem je nabídnout informace o dyslexii a o problémech,

s nimiž se člověk s dyslexií potýká, a předložit náměty, jak těmto uživatelům poskytovat knihovnické služby přizpůsobené jejich potřebám.

I když se směrnice o uživatelích s dyslexií zaměřuje především na veřejné knihovny, mnohé z návrhů a doporučení mohou být inspirací i pro další typy knihoven.

Tento text nepopisuje metody a způsoby diagnózy dyslexie ani nenahrazuje jiné programy podpory, které mohou osoby s dyslexií využívat.

Základní hodnotou naší směrnice je respekt a úcta ke všem lidem. Psali jsme ji s přesvědčením, že lidé s dyslexií mají specifické dovednosti a schopnosti a my bychom je chtěli motivovat, aby zkusili zažít radost při čtení příběhů, aby s potěšením sáhli po knize a rádi zašli do knihovny.

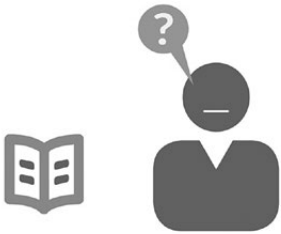

1 Co je to dyslexie?

V této kapitole se budeme zabývat různými názory na dyslexii, které se odrážejí v definicích tohoto pojmu, a také se pokusíme objasnit, s jakými problémy se lidé s dyslexií při čtení potýkají.

Pojem dyslexie je odvozen z řeckých slov *dys* (znamenající „slabý“ či „nedostatečný“) a *lexis* („slovo“ nebo „jazyk“). Děti a dospělí s dyslexií trpí neurologickou poruchou, která způsobuje, že jejich mozek zpracovává a vykládá informace odlišným způsobem (The National Center of Learning Disabilities – Národní centrum pro specifické poruchy učení, NCLD, 2013). Dyslexie není spojena s poruchou intelektu nebo smyslového vnímání ani s emočními poruchami a nemůže být zapříčiněna sociálním vyloučením.

1.1 Definice dyslexie

Definovat dyslexii je stejně složité jako popsat tento stav samotný. V této kapitole se budeme zabývat obsahem pěti mezinárodně uznávaných definic dyslexie.

V roce 2009 vydala IFLA slovník odborných termínů týkajících se uživatelů se specifickými potřebami (Panella, 2009), v němž najdeme tuto definici dyslexie: „Dyslexie je porucha neurologického původu ovlivňující proces, jímž se člověk učí řeč a zpracovává informace, a je tedy charakterizována problémy při čtení, psaní, naslouchání a řeči. Člověk s tímto postižením se nedokáže naučit dobře číst a psát, přestože má normální inteligenci a vyvíjí při učení odpovídající úsilí.“

Definice IFLA se v mnohém shoduje s definicí Evropské dyslektické asociace (European Dyslexia Association – EDA), která poukazuje na neurologický původ dyslexie a objasňuje její důsledky pro rozvoj člověka v oblasti studia a pracovního uplatnění (EDA, 2013). EDA zdůrazňuje, že dyslexie nemá přímou souvislost s inteligencí, úsilím

při učení nebo sociálně-ekonomickým postavením daného člověka. Zásadní částí definice EDA je pak tvrzení, že lidé s dyslexií se potýkají s mnoha problémy, protože žijí ve společnostech, které často nejsou dyslektikům příznivě nakloněny.

Definice Mezinárodní dyslektické asociace (International Dyslexia Association – IDA) nepopisuje původ dyslexie, ale uvádí, že tato porucha má mnoho možných příčin, a označuje dyslexii za poruchu učení související s řečí (IDA, 2013).

Britská dyslektická asociace (British Dyslexia Association – BDA) pak poukazuje na nesoulad mezi úrovní řečových dovedností a obecných kognitivních schopností u dyslektiků (tento názor však už nyní není mezinárodními odborníky obecně přijímán jako platný). Tato definice také objasňuje, že pro žáky s dyslexií nejsou vhodné klasické vyučovací metody – jejich schopnost psaní a čtení je však možno rozvíjet pomocí speciálních podpůrných prostředků, i když je nepravděpodobné, že by se porucha dala zcela odstranit. (BDA, 2013).

A konečně definice „Specifické vývojové dyslexie“ vytvořená Světovou zdravotnickou organizací (1968), která je jednou z nejjednodušších a soustřeďuje se na nečekané těžkosti s gramotností u lidí jinak velmi schopných, kteří mají odpovídající vzdělávací, sociální a společenské možnosti.

Všechny definice se shodují, že příčinou dyslexie nejsou nevhodné výukové metody ani nedostatek úsilí daného člověka při učení a že se jedná o poruchu s celoživotními následky.

EDA odhaduje, že u 8 % světové populace můžeme zjistit nějakou formu dyslexie a u 2-4 % má tato porucha vážné důsledky pro jejich život (Panella, 2009).

Diagnóza dyslexie, oproti jiným postižením rovněž způsobujícím problémy se čtením, byla vždy poněkud problematická. Někteří badatelé a lékaři se domnívají, že přesná diagnóza není nutná a že je lépe používat obecnější pojmy, jako například „specifické odlišnosti ovlivňující učení“ (Specific Learning Differences SpLD), a pracovat s lidmi individuálně podle jejich konkrétních obtíží (Elliott a Grigorenko, 2014).

Historie diagnostiky dyslexie ukazuje, že zpočátku byla považována za záležitost medicíny, a proto také většina výrazů užívaných při jejím

popisu je medicínského původu – často se například používají slova diagnóza, léčba a léčebný plán. V mnoha zemích také dlouho existovala snaha zahrnout dyslexii do takzvaného medicínského modelu zdravotních postižení.

Avšak sociální perspektiva ukazuje, že na dyslexii lze rovněž pohlížet jako na společenský problém. Jinak řečeno: lidé trpí postižením jen tehdy, pokud se prostředí, v němž žijí, nedokáže přizpůsobit tak, aby naplnilo jejich potřeby. Sociální model také zdůrazňuje, že člověk s postižením i společnost mají stejnou zodpovědnost – lidé s postižením mají mít možnost uplatnit ve společnosti svou osobní zkušenost a sami rozhodovat o svém životě.

1.2 Problémy čtenářů s dyslexií

Dyslexie, v protikladu k obecnému mínění, nesouvisí pouze se čtením a psaním, i když nedostatky v gramotnosti jsou často nejnápadnější a dají se rozeznat jako první. Tato porucha především ovlivňuje způsob, jímž se informace v mozku zpracovávají, ukládají a znovu vybavují, což má vliv také na rozsah paměti, rychlost zpracování informací, vnímání času i třídění vjemů a jejich uspořádávání do vhodného sledu (BDA, 2013).

Naše směrnice se však přirozeně zaměřuje zvláště na problémy dyslektiků ve vztahu ke čtení a využívání služeb knihoven.

Základní problém: nízká úroveň fonologického povědomí
Fonologické povědomí se týká vztahu mezi mluveným a psaným jazykem. Zdá se, že lidé s dyslexií mají často méně rozvinuté fonologické povědomí a nižší schopnost rozeznávání fonémů, než odpovídá jejich intelektovým schopnostem.

Pojmem „fonologické povědomí“ rozumíme spojení několika různých prvků. Jedná se o schopnost:
- uvědomit si, že řeč se skládá z odlišných zvuků;
- vnímat rýmy;
- rozeznat, že věty se dají rozdělit na slova, slabiky a hlásky;
- hovořit o zvucích, uvažovat o nich a používat je;
- pochopit vztah mezi mluvenou a psanou řečí.

Původně se odborníci domnívali, že relativně nízká úroveň fonologického povědomí u čtenářů s dyslexií je hlavní příčinou jejich problémů se čtením. Stanovich (1986) však zjistil opačnou příčinnost.

Nízká úroveň schopnosti rozeznávat zvuky skutečně negativně ovlivňuje proces čtení, ale rozhodující je, že špatní čtenáři se těžko učí vztahu mezi písmeny a zvuky hlásek, a proto se rozvoj automatického poznávání slov a rychlost jejich rozeznávání opožďuje. A zde začíná začarovaný kruh, v němž hrají přední roli nedostatek cviku ve čtení, špatné schopnosti dekódování slov a náročné texty. Čtení s pochopením je ztíženo tím, že dítě často zažívá neúspěch, a proto se vyhýbá dalším pokusům o čtení. A tak vzniká klesající spirála neúspěchu přinášející další negativní důsledky.

Dobří čtenáři brzy dosáhnou stadia, kdy vědomý proces dekódování slov používají, jen pokud narazí na nový nebo obtížný výraz. Díky větším čtenářským zkušenostem se rychle učí nová slova a získávají znalosti o větných strukturách. Děti, které čtou dobře a mají dobrou slovní zásobu, budou číst s větší chutí, naučí se více slov a budou číst ještě lépe.

Slabí i dobří čtenáři si v průběhu školní docházky udržují stále stejné postavení na žebříčku čtenářských schopností (Shaywitz,1998, s.307). Děti s nedostatečnou slovní zásobou – které čtou pomalu a s nechutí – čtou méně, jejich slovní zásoba se rozšiřuje pomaleji a to ztěžuje další rozvoj jejich čtenářských schopností (Stanovich, 1986). Tyto procesy dobře vystihuje úsloví: „Když to nebudeš používat, tak to zapomeneš!“

1.3 Vliv dyslexie na čtení: charakteristika čtenářů s dyslexií

I když čtenáře s dyslexií samozřejmě není možno považovat za homogenní skupinu, mají některé společné rysy:

- čtou pomalu;
- některá slova nebo části textu si musí přečíst dvakrát či třikrát;
- často ztratí místo na stránce, kde četli, a musí je znovu hledat;
- vynakládají velké úsilí na čtení jednotlivých slov, a proto často nedokážou porozumět obsahu textu.

Někteří lidé s dyslexií čtou rádi, i když musí vynaložit značné úsilí, ale mnozí z nich se čtení vyhýbají nebo čtou, jen když musí.

Jiné obtíže osob s dyslexií

Obtíže lidí s dyslexií při čtení se přirozeně liší v závislosti na jejich mateřském jazyku, téměř všichni však mají ještě další problémy,

které jim znesnadňují využívání knihovnických služeb a online katalogů.

Například:

- těžko vyjadřují své myšlenky slovy a špatně formulují otázky (a to písemně i ústně);
- nedaří se jim najít správná slova;
- nejsou schopni vykonávat dvě činnosti současně (například naslouchat nahrávce a zapisovat si poznámky o jejím obsahu);
- špatně pracují pod časovým tlakem;
- mají těžko čitelný rukopis;
- obtížně vyhledávají informace v abecedně řazených seznamech;
- mají problémy s orientací v budovách.

V mnoha zemích už organizace pracující s osobami s dyslexií vydaly soupisy specifických rysů a typických problémů tamních čtenářů s dyslexií – všechny knihovny by si tedy měly obstarat příslušný materiál charakterizující dyslektiky v jejich zemi.

1.4 Problémy spojené s typem jazyka

Tato směrnice je určena pro knihovníky hovořící různými jazyky, a proto bychom chtěli upozornit i na vliv typu jazyka na specifické poruchy učení, jako je dyslexie.

Jak vysvětluje Davis (2005), některé alfabetické jazyky mají ortograficky „mělký“ charakter, zatímco jiné jsou ortograficky „hluboké“. „Mělký“ pravopis znamená, že jedno písmeno (grafém) se vyslovuje jako jeden zvuk (foném). Dobrým příkladem je finština, která má 23 fonémů, které přesně odpovídají počtu písmen v abecedě.

Finština je tedy velmi odlišná od angličtiny, která má zřejmě nejvíce nepravidelný „hluboký“ pravopis na světě. V angličtině musí být čtenář schopen rozeznat mnoho odlišných grafémů skládajících se z několika písmen, a také se často jeden grafém pojí s několika různými fonémy. Znalost fonémů spojených se základními písmeny zde nestačí, aby člověk dokázal odhalit, jaká písmena daným zvukům odpovídají.

Při úspěšném čtení musí mozek nejprve správně propojit napsané slovo s jeho výslovností, v některých ortografických systémech však má jeden foném několik písemných zobrazení, což dále prohlubuje nesnáze při čtení (Davis, 2005).

1.5. Perspektivy osob s dyslexií

Musíme si uvědomit, že dyslexie není nemoc, na druhou stranu je ale také značně nepravděpodobné, že z ní dítě „vyroste“. S jistotou však můžeme říci, že dyslexie nemusí mít negativní dopad na studium a pracovní uplatnění daného člověka (BDA, 2012).

Když se podaří brzy rozeznat, že dítě má dyslexii, a zavést vhodná opatření k jeho podpoře, pomůže mu to najít si vlastní vhodné strategie ke zvládnutí této poruchy.

2 Právní rámec

Tato kapitola se věnuje zákonnému rámci autorských práv.

Zákony o autorských právech mnohých zemí obsahují zvláštní část věnovanou výjimkám a omezením těchto práv vzhledem k osobám s poruchami čtení. V těchto případech mohou být tištěné materiály a knihy upraveny tak, aby odpovídaly také potřebám a nárokům čtenářů s dyslexií. Materiály zpřístupněné díky výjimkám z autorských práv se pak označují jako „přizpůsobené“ nebo „přístupné“ verze. Tyto verze mají často zvláštní podmínky pro půjčování a není možné je zařadit do obecně přístupného čtenářského fondu.

2.1 Legislativa týkající se autorských práv

Slovo „copyright“ doslova znamená právo udělat si kopii daného díla. Je to nezvratné právo, které automaticky vstupuje v platnost, když někdo vytvoří literární dílo dostupné veřejnosti, tedy například dílo, které bylo vydáno tiskem. Většina zemí má nějaký druh ochrany autorských práv a také podepsala alespoň jednu z mezinárodních smluv a konvencí týkajících se autorských práv, jako je „Bernská úmluva o ochraně literárních a uměleckých děl“ (Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works) nebo „Smlouva Světové organizace duševního vlastnictví o právu autorském“ (World Intellectual Property Organization Copyright Treaty), která poskytuje ochranu zahraničním dílům. Výjimečně se země spoléhají jen na ochranu danou jejich vlastním právním systémem.

Autorská práva jsou obvykle časově omezena – většinou zanikají po uplynutí sedmdesáti let od autorovy smrti. Dílo je pak umístěno v takzvané veřejné doméně a může je volně využívat každý. Známým fondem knih bez autorských práv je „Projekt Gutenberg“ (The Gutenberg Project) zahájený roku 1972, který nyní usiluje o to, aby všechna tato díla byla dostupná i v digitální formě na internetu

(*http://www.gutenberg.org*). Jedná se o nejstarší digitální knihovnu na světě, která v roce 2014 měla ve fondu více než 45 000 knihovních jednotek.

2.2 Autorská práva a knihovnické služby osobám s dyslexií

Aby knihovník mohl čtenáři s dyslexií poskytnout co nejlepší služby, potřebuje znát zákony týkající se autorských práv u knihovnických služeb osobám s postižením. Podmínky půjčování materiálů a dalších služeb se pak mohou lišit podle copyrightové ochrany příslušných děl.

Několik vodítek, jak zjistit, zda si uživatel může položku vypůjčit:

- Je daná knihovní položka součástí obecně přístupného fondu? Pak si ji může vypůjčit kterýkoli uživatel, bez ohledu na jeho čtenářské schopnosti.
- Pokud se dotyčné položky týká výjimka pro osoby s postižením, a tudíž není součástí obecně přístupného fondu, uživatel si ji smí vypůjčit, pouze pokud patří ke skupině lidí, kteří podle zákonného rámce mohou tuto výjimku využít.
- Existuje-li v zákonech o autorských právech vaší země výjimka pro osoby s poruchami čtení, je nutno zkontrolovat, zda platí i pro uživatele s dyslexií. Pokud ano, může si čtenář s dyslexií materiál vypůjčit. Pokud ne, je možné se pokusit o dohodu se sdružením vydavatelů, aby bylo možné poskytovat knihovnické služby i osobám, které mají ztížený přístup k tištěnému textu z jiných příčin, než je zrakové postižení. Podobné dohody již uzavřely například knihovny ve vlámské části Belgie, v Nizozemí a v Dánsku.

3 Vítejte v naší knihovně!

Co může vaše knihovna udělat pro podporu osob s dyslexií?

3.1 Úvod

Právo číst
Přístup k informacím je lidským právem neoddělitelně spojeným se čtením. V naší kultuře je čtení společensko-ekonomickou nezbytností, protože psaný jazyk úzce souvisí s mnoha stránkami našeho života. Schopnost číst tedy není jen intelektuální dovedností, ale má hluboký společenský a kulturní význam. Nedokáže-li člověk dobře číst, je více ohrožen sociálním vyloučením se všemi negativními důsledky týkajícími se jeho zapojení do společnosti, rozvoje jeho osobnosti i tělesného a duševního zdraví.

Inkluze
Osoby s dyslexií nezbytně potřebují komplexní přístup zahrnující všechny stránky jejich života, aby dokázaly řešit problémy, kdekoliv se objeví – ve škole, doma, v práci, při studiu nebo v knihovně. Příklady dobré praxe a úspěšné vzory mohou být pro dyslektiky motivujícími faktory, které jim ukážou, že i oni mohou dosáhnout svých cílů a životního úspěchu.

Budeme-li více vědět o těžkostech, s nimiž se tito čtenáři potýkají, a lépe znát problematiku dyslexie, můžeme jim pomoci zbavit se obecně rozšířeného stigmatu, že lidé s problémy v oblasti čtení a psaní mají nízkou inteligenci.

Osoby s dyslexií mohou svou poruchu kompenzovat tím, že se naučí různým strategiím, jež jsou dnes mnohem jednodušší k ovládání, a tím dostupnější pro větší počet uživatelů, a to včetně využití vhodných nástrojů a informačních technologií pro snadnější čtení a psaní.

Spolupráce zainteresovaných stran
Knihovna se musí snažit navázat úzkou spolupráci se vzdělávacími organizacemi a dalšími partnery na místní úrovni. Významnými zájmovými skupinami jsou i rodiče, odborové organizace, sociální organizace pracující s osobami s dyslexií, úřady práce, speciální pedagogové a specializované knihovny poskytující služby uživatelům s poruchami čtení. Značný počet osob s problémy se čtením můžeme nalézt například i ve věznicích. Spolupráce s partnery umožňuje knihovnám lepší přístup k informacím o potřebách této čtenářské skupiny a uživatelům dává možnost ovlivnit způsob poskytování knihovnických služeb.

3.2 Zkušenost s návštěvou knihovny

Hlavním cílem knihoven je šířit znalosti a zkušenosti, a tak umožňovat růst vzdělání.

Lidem s dyslexií často chybí i základní zkušenost s využitím knihovnických služeb. Nejspíš dosud nezažili mnoho radosti ze čtení, pravděpodobně ani nerozumí významu knihovny pro trávení volného času nebo vzdělávání a ani se nikdy nezúčastnili žádných akcí knihovnou pořádaných. Základním úkolem knihovny tedy je, aby jim dokázala sdělit, že je více než sbírkou knih na policích a může jim poskytnout přístup k tištěným materiálům díky různým opatřením umožňujícím snazší čtení, včetně nových informačních technologií.

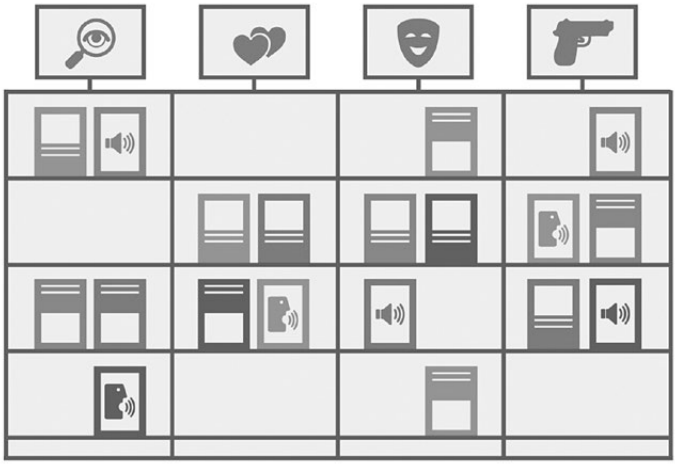

3.3 Prostory knihovny a rozmístění materiálů

Snadno čitelné materiály a zařízení s informačními technologiemi by měly být umístěny na dobře viditelném místě a také blízko informačního pultu, protože často je třeba osobám s dyslexií vysvětlit, jak informační technologie jako software pro čtení a psaní, čtecí tužky a mobilní aplikace používat (více o tomto tématu najdete v kapitole 6).

Je dobré také zvážit, zda byste pro označení částí knihovních prostor neměli využít snadno čitelné nápisy a piktogramy.

Zde je několik rad a tipů:

- Budova se zřetelnými nápisy a piktogramy je pro všechny návštěvníky přístupnější a přívětivější.
- U nápisů nepoužívejte hůlková písmena, kurzívu ani podtržení.
- Vytvořte motivační prostor se snadno čitelnými materiály, kde si mohou uživatelé pohodlně sednout a listovat knihami nebo zkoušet používat nové informační technologie.
- Pořiďte pro knihovnu nábytek, který bude podněcovat k probírání se knihami a ke čtení: například uložte knihy a další materiály obálkami směrem ke čtenáři a používejte jasně rozeznatelné značky označující jednotlivé regály.
- Snadno čitelné knihy umístěte vedle jejich zvukových nahrávek nebo audioknih ve formátu DAISY (viz kapitola 5.3 o zvukových knihách ve formátu DAISY).
- Žánry knih a dalších materiálů zřetelně označte piktogramy a štítky.
- Uživatelé s dyslexií a ostatní zúčastněné strany by měli mít možnost účastnit se výběru publikací, které bude knihovna do fondu pořizovat.

Další možností je, že knihovna zařídí celé jedno oddělení, nazvané například „Jak číst jinak“, kam umístí tištěné publikace, zvukové knihy, audioknihy ve formátu DAISY, snadno čitelné materiály i knihy tištěné velkým písmem tak, aby byly všechny snadno k nalezení. Příkladem zde mohou být nizozemské a belgické „Makkelijk Lezen Pleinen“ nebo švédské „Äppelhyllan“ (viz Dodatek A).

Nezapomeňte na význam komplexního přístupu. Proces vedoucí uživatele s dyslexií k radostnému zážitku ze čtení se může narušit na mnoha místech, včetně registrace do knihovny. Zkuste se na celý postup podívat očima člověka s dyslexií. Chceme-li skutečně odhalit problematická místa a překážky k využití knihovnických služeb, musíme tyto otázky konzultovat i se samotnými uživateli s poruchami čtení.

Materiály a kritéria jejich výběru
Fond by měl obsahovat snadno čitelné knihy spolu s jejich CD nahrávkami nebo audioknihami ve formátu DAISY a tituly z beletrie i literatury faktu různé obtížnosti, aby tak knihovna dokázala vyhovět potřebám, zájmům a schopnostem všech svých čtenářů.

Nemáme-li k dispozici materiály speciálně vydané pro uživatele s dyslexií nebo dalšími poruchami čtení, musíme pro tyto čtenáře vybírat publikace:

- užívající krátká slova a věty;
- s mnoha obrázky;
- se zarovnáním textu doleva (texty s rovným levým okrajem a nerovným okrajem vpravo se snáze čtou);
- bez textů psaných v blocích;
- bez „křiklavých“ barev (příliš jasných nebo v kombinacích pro oči nepříjemných).

Vystavení materiálů
Umístěte všechny materiály obálkami směrem ke čtenáři – pokud je vystaveno více výtisků téhož díla, pak v kombinaci jak obálkou, tak hřbetem ke čtenáři. Zajímavé ilustrované obálky snadno přitáhnou pozornost, zatímco hřbety knih obvykle tolik zvědavosti nevzbuzují. A pro lidí s dyslexií je také těžší číst „zboku“.

Piktogramy
Piktogramy pomáhají uživatelům snáze najít, co hledají. Příklady piktogramů pro označení beletrie a literatury faktu najdeme například na těchto webových stránkách:
http://www.letbib.dk/res/docs/pictogrammer-faglitteratur.pdf
a *http://www.letbib.dk/res/docs/pictogrammer-skoenlitteratur.pdf*.
Vytištěné piktogramy zalaminujeme do fólie a nalepíme na všechny materiály.

Dostupné jsou i tematické piktogramy pro publikace spojující žánr beletrie a literatury faktu, jako jsou knihy s vojenskou nebo sportovní tematikou.

Informační technologie
Osoby s dyslexií mohou rovněž využívat informační technologie pomáhající překonat některé problémy se čtením. Knihovníci by měli stále prohlubovat své znalosti o těchto technologiích a možnostech jejich využití.

Informační technologie musí být dostupné všem skupinám uživatelů – a je dobré, když se tato zařízení svým vzhledem i funkcemi co nejvíce podobají těm, která užívá běžná populace.

Doporučení pro využívání informačních technologií:

- Umístěte počítače poblíž zvukových knih a snadno čitelných materiálů.
- Instalujte asistivní software pro čtení a psaní do všech počítačů v knihovně.
- Na webových stránkách knihovny zveřejněte stručný návod, jak se informační technologie naučit používat.

Webové stránky

Webové stránky a katalog by měly být dostupné všem kategoriím uživatelů. Je vhodné použít na stránkách jednoduchou strukturu, jasné prostorové rozmístění textu i zřetelné typy a barvy písma, které se dají snadno upravit, a rovněž funkci umožňující strojové přečtení stránky nahlas.

Obsluha automatizovaného katalogu knihovny by měla být založena na piktogramech, také je užitečné, když se vedle seznamu výsledků hledání ukazují i obálky publikací s krátkou, snadno čitelnou anotací.

Dalšími vhodnými úpravami webových stránek a katalogu mohou být:

- speciální nabídka uživatelských možností pro osoby s poruchami čtení;
- možnost nastavení různých typů a velikostí písma;
- odkazy a aplikace zaměřené na cílovou skupinu;
- možnost vyhledávat snadno čitelné materiály;
- řečový syntezátor pro vyhledávání v katalogu;
- místo textu vložení videa s informacemi o knihovnických službách;
- zveřejnění jména a fotografie knihovníků vyškolených pro služby uživatelům s dyslexií a dalšími poruchami čtení.

Podrobnější informace jsou uvedeny na stránce „Web Accessibility Initiative, WAI“ (Iniciativa pro přístupnost webu): *http://www.w3.org/WAI/intro/accessibility.php*.

3.4 Marketingové aktivity v knihovně i mimo ni

Knihovnické služby osobám s dyslexií musíme propagovat i mimo budovu knihovny. Je povinností knihovníků šířit konkrétní informace a návody, jak mohou osoby s poruchami čtení s prospěchem využívat knihovnických služeb.

Několik marketingových doporučení:

- Dlouhému vysvětlování se vyhneme použitím snadno rozeznatelného loga.
- Leták popisující dostupné knihovnické služby by měl být snadno čitelný, obsahovat všechny nezbytné informace a být dostupný v tištěné i digitální verzi. Je vhodné konzultovat jeho obsah a formu se speciálními pedagogy i s uživateli s dyslexií. Letáky musí být k dispozici ve vzdělávacích organizacích, na pracovištích, ve školách, v obchodech, na úřadech práce a v ordinacích lékařů.
- Pro osoby s dyslexií je často snazší dívat se než číst – zde pomohou instruktážní videa informující o knihovnických službách. Kvalitní video je možno natočit i s jednoduchým nahrávacím vybavením.
- Informace můžeme také promítat na velkých obrazovkách.
- V určitých návštěvních hodinách nebo při setkáních v knihovní kavárně, kde jsou dostupné příslušné asistivní technologie, se uživatelé mohou seznámit s pracovníky knihovny vyškolenými v problematice dyslexie a také s dalšími čtenáři s dyslexií, kteří se potýkají se stejnými problémy.
- Při prohlídkách knihovny s průvodcem můžeme ukázat, kde jsou umístěny materiály pro osoby s poruchami čtení, a představit možnosti využití jiných materiálů, než jsou tištěné knihy.

- Knihovna může pořádat vzdělávací kurzy:
  - pro žáky a studenty s dyslexií (ve spolupráci se speciálními pedagogy);
  - pro dospělé s poruchami čtení (při získávání účastníků mohou pomoci zaměstnavatelé, vzdělávací instituce a odborové organizace);
  - pro rodiče a děti (za účasti speciálních pedagogů se zaměřením na poruchy čtení);
  - o používání nových médií a elektronických knih;
  - a také čtenářské kluby, které využívají jak tištěné, tak zvukové knihy.
- Udržet kontakt s uživateli pomáhají i digitální bulletiny obsahující informace o nových knihách, plánovaných přednáškách a dalších akcích i o nových technologiích usnadňujících čtení. Bulletin by měl vycházet i ve snadno čitelné verzi, případně se zvukovou nahrávkou.
- Doporučte čtenářům „Snadno čitelnou knihu měsíce“.
- Poskytněte možnost podpory i doma, prostřednictvím „domácích úkolů pro čtenáře s dyslexií“.
- Pravidelně publikujte informační články a propagační materiály v místních novinách a časopisech, v celostátních tiskovinách, na sociálních sítích a webových stránkách i v rozhlase a televizi.
- Pořádejte pro uživatele s dyslexií speciální programy a nezapomeňte ani na akce pro děti. Ve spolupráci s partnery je možné například zorganizovat čtenářské dílny a přednášky s účastí známých osobností trpících dyslexií, jako jsou spisovatelé, hudebníci, herci, politici a sportovci, kteří se mohou stát pro účastníky dobrými vzory.
- O nabídkách knihovnických služeb informujte během všech akcí pořádaných v dané obci nebo městské části.

Polovina uživatelů knihovny *Nota* by se v prostorách knihovny velmi ráda setkávala s dalšími lidmi s dyslexií. (*Nota* je Dánská národní knihovna pro osoby s poruchami čtení. Výsledky průzkumu byly publikovány v roce 2011 ve zprávě nazvané „*Auxiliary aids and access to learning for children and young people with dyslexia/severe reading difficulties*“ – *Pomůcky a přístup k učení pro děti a mládež s dyslexií nebo* s *vážnými poruchami čtení*).

3.5 Jiné typy knihoven

Knihovny pro děti
Doporučení a činnosti zmíněné v celé kapitole 3 platí i pro knihovny pro děti a školní knihovny, významnou úlohu při těchto aktivitách také často hrají rodiče.

Rodiče
Ne všichni rodiče oceňují roli čtení jako zábavné volnočasové aktivity a často také nevědí, že existují nástroje a metody, které mohou zlepšit čtenářské schopnosti jejich dítěte. Čtení dětem možná není součástí jejich rodinné tradice a neznají způsoby, jak dítěti s poruchou čtení pomoci. Je tedy nezbytné je informovat o významu kladného přístupu ke čtení i o vhodných knihách a technologiích, které čtení usnadňují.

Dyslexie může být dědičná, a tak i jeden z rodičů nebo oba mohou být dyslektiky. Pokud je pro ně čtení spojeno s negativními zkušenostmi, těžko si pak dokážou představit, že je možné číst pro radost. Rodiče-dyslektici si rovněž často neuvědomují, že i oni mohou využít knihovnických služeb osobám s dyslexií.

„Kængurulommen“ (Klokaní kapsa) je dánská iniciativa, která se snaží motivovat rodiče s dyslexií, aby svým dětem četli (*http://www.nota.nu/node/442*, video s anglickými titulky).

Spolupráce mezi knihovnami pro děti a školními knihovnami
Knihovnické služby pro děti a mládež by měly být organizovány v úzké spolupráci se speciálními pedagogy a knihovníky z knihoven pro děti a ze školních knihoven.

Příklady dobré praxe:

- O spolupráci Městské knihovny v Linköpingu (*Linköping stadsbibliotek*) ve Švédsku s ostatními veřejnými knihovnami a s učiteli při podpoře dětí a dospívajících s poruchami čtení informovala Anna Fahlbeck (viz Dodatek A).
- Některé knihovny ve Vlámsku nalepují štítky s nápisem „V knihovně je dostupná i tištěná kniha“ na audioknihy ve formátu DAISY a štítky „V knihovně je dostupná i audiokniha ve formátu DAISY“ na tištěné knihy.
- Děti a dospívající si mohou vypůjčit oba formáty, aby si mohli procvičit čtení a naslouchání zároveň. Formát DAISY umožňuje

snížit rychlost přehrávání textu, a přizpůsobit se tak tempu čtenáře, aby se mohl postupně ve čtení zlepšovat.

- Ve veřejných knihovnách ve Švédsku mají k většině knih dostupné i zvukové nahrávky nebo audioknihy ve formátu DAISY.

Školní knihovny
Školy se především zaměřují na výuku. Děti s dyslexií by tedy měly během vyučovacích hodin dostávat veškerou potřebnou podporu, účastnit se všech činností za stejných podmínek jako ostatní a být součástí třídního kolektivu. K tomu je třeba spojit pedagogické schopnosti a profesionální přístup učitelů se znalostmi o pomůckách a technologiích zjednodušujících čtení. Pokud se domníváme, že problémy se čtením jsou zaviněny nedostatkem intelektových schopností těchto dětí, můžeme jim tím bránit v rozvoji. Děti rychle zjistí, že číst je pro ně obtížnější než pro jejich spolužáky, a to ovlivňuje nejen jejich výkon při čtení, ale i jejich sebevědomí.

Je nezbytné začít řešit problémy se čtením a psaním co nejdříve, jinak děti a mladí lidé s dyslexií ztratí motivaci a vzdají se naděje, že by kdy mohli být schopni číst na přijatelné úrovni. Učitelé a knihovníci ze školních knihoven by měli zajistit, aby tyto děti měly k dispozici vhodné podpůrné pomůcky, speciální výukové programy a informační technologie.

3.6 Vysokoškolské knihovny

Počet studentů s dyslexií na univerzitách stále roste, někteří z nich dokonce nejsou ani diagnostikováni, dokud nenastoupí do terciárního vzdělávání. Vysoké školy jim samozřejmě musí poskytnout přístup ke všem studijním materiálům.

Vysokoškolské knihovny řeší při zpřístupňování webových stránek a studijních materiálů stejné problémy jako knihovny veřejné. Někdy je to pro ně ještě náročnější, protože materiály v jejich fondech často

obsahují velmi složité vědecké informace. Potřebné služby jsou také podobné, i když studenti mohou vyžadovat více individuálních služeb pro získání snadnějšího přístupu k učebním plánům a odborným publikacím. Rovný přístup k učebním materiálům je zaručen zákonem, avšak právní předpisy a opatření k zajištění tohoto přístupu se v jednotlivých zemích liší. Univerzitní centra pro podporu studentů s postižením by měla spolupracovat s vydavateli, aby studenti s dyslexií a dalšími poruchami čtení mohli získat příslušné materiály i v elektronické verzi a také aby si mohli dokumenty upravovat do vhodných formátů podle svých potřeb.

Několik doporučení:

- Zaveďte služby „na míru“ pro studenty s dyslexií a poruchami čtení a snažte se navázat spolupráci s vydavateli.
- Jmenujte informačního pracovníka pro uživatele s postižením, který bude spolupracovat s odborníky z univerzitního centra pro podporu studentů s postižením.
- Pořádejte pravidelná školení pro knihovníky o problematice dyslexie a o metodách podpory těchto studentů.
- Nabídněte studentům s dyslexií možnost prodloužené výpůjční doby.
- Nakupte software a další asistivní technologie pro usnadnění čtení.
- Nabídněte možnost vypůjčit si USB flash disky se svobodným asistivním softwarem, včetně převodu textu na řeč.
- Na webových stránkách zveřejněte návod, jak získat přístup k dokumentům v jiných formátech, a informace o dostupných zdrojích a asistivních technologiích.

4 Knihovničtí pracovníci

Otázka:
Jací by měli být knihovníci, s nimiž se v knihovně setkáváte?
Odpovědi:

- Měli by mi pomáhat s tím, co opravdu potřebuji, a netrvat na nějakých zbytečnostech.
- Aby byli opravdu milí a říkali něco jako: „Jasně! Tohle zvládneš přečíst!“ To pomáhá.

(„Mluvící knihy“ a čtoucí děti, Finský výzkum z roku 2013)

4.1 Rozšiřování znalostí o dyslexii

Nesnáším čtení!
„Nesnáším čtení!“ je slogan vlámské akce pro děti a mladé lidi s dyslexií, protože tuto větu organizátoři od dětí a dospívajících s poruchami čtení často slýchali. Některé knihovníky a speciální pedagogy slogan poněkud překvapil, ale pak připustili, že děti tohle opravdu říkají. Spíše než příběhy a obsah knih však nemají rádi samotné čtení a také pocit neschopnosti, který přitom prožívají. Knihovníci by měli přesvědčit mladé lidi s dyslexií, aby zkusili jiné možnosti než čtení tištěných knih a učebnic, a tak našli způsob, který by jim byl milejší nebo alespoň snadnější.

Vnímavost, vnímavost, vnímavost
Vnímavost a citlivost k uživatelům se speciálními potřebami je klíčovým pojmem pro všechny zaměstnance knihovny, od vrátného, jenž může být první kontaktní osobou, až po vedení knihovny, které vydává rozhodnutí a plánuje její činnost.

- Pult služeb by měl být počátečním bodem, přes nějž se uživatelé s poruchami čtení dostanou ke speciálním službám pro ně určeným.

- Knihovníci se musí naučit myslet inkluzivně, aby se vyhnuli stigmatizování některých skupin čtenářů, a naopak je dokázali motivovat k objevování celého rozsahu knihovnických služeb.
- Vnímavost také znamená vědět, kdy nabídnout pomoc a kdy to není třeba.
- Stále si musíme uvědomovat, že je naší povinností zajistit snadný vstup do všech částí budovy knihovny a přístup ke všem knihovnickým službám (viz kapitolu 3.3 o budově, regálech, webových stránkách a katalogu).
- Všechno se odvíjí od kvality vzdělání a informovanosti knihovníků, kteří musí být opravdu přesvědčeni o tom, že každé dítě, dospívající a dospělý má právo číst a mít z knih radost.

4.2 Knihovníci

Směrnice o dyslexii z roku 2001 říká, že „je zodpovědností všech knihovníků zajistit pro uživatele s poruchami čtení přívětivé prostředí a odpovídající služby.“ Platí to pro knihovníky, kteří mají na starosti katalogizaci a správu katalogu a webových stránek, i pro jejich kolegy pracující v akvizici.

Poměrně často si však rodiče i dospívající na knihovníky u pultu služeb stěžují. Většina knihoven už dnes má specializovaného knihovníka, který zná všechny nezbytné informace o potřebách dětí s dyslexií a o správném přístupu k nim. Tento knihovník však nemusí být vždy přítomen, protože provozní doba knihovny je většinou delší než jeho pracovní doba. Proto by všichni knihovníci měli mít základní znalosti, aby dokázali pomáhat čtenářům se specifickými potřebami. Uživatelé si pak mohou být jisti, že od všech knihovníků se jim dostane potřebných služeb, i když zároveň musí chápat, že ne každý může být odborníkem ve všem.

Specializovaní knihovníci
Knihovna musí zajistit školení pro potřebný počet knihovníků, kteří se budou specializovat na služby uživatelům s poruchami čtení, aby se pro ně mohli stát prvními kontaktními osobami. Poskytnout základní informace a odkázat uživatele na knihovníka specializovaného na tyto služby však musí být schopni všichni knihovníci.

„Můj osobní knihovník“
Knihovny by měly uživatelům s dyslexií umožnit sjednat si schůzku s „osobním knihovníkem“ – tato služba může být silnou motivací

k návštěvám knihovny, protože pomáhá vytvářet pocit bezpečí. Dyslektici pak nemusí vysvětlovat své specifické potřeby pokaždé, když přijdou do knihovny, protože tento knihovník už je zná – a také vědí, že mu mohou položit jakoukoli otázku. Kontaktní informace o osobním knihovníkovi včetně jeho jména, telefonního čísla a fotografie je dobré zveřejnit v knihovně i na webových stránkách. A nezapomeňme, že uživatelé s dyslexií a dalšími poruchami čtení mohou dávat přednost spíše komunikaci telefonem než e-mailovou poštou.

Sdílení zkušeností
Knihovníci by měli sdílet zkušenosti nejen se svými spolupracovníky, ale i se zaměstnanci dalších knihoven, a také prohlubovat své znalosti diskusemi se specialisty na dyslexii a poruchy čtení, jako jsou speciální pedagogové, školní psychologové a odborníci na vzdělávání dospělých, logopedové i místní a celonárodní sociální organizace pracující s lidmi s dyslexií, protože jejich zkušenosti a poznatky mohou být pro knihovny velmi cenné.

Spolupráce a partnerství se všemi zájmovými skupinami umožňuje knihovnám jejich služby stále zlepšovat.

4.3 Knihovnické školy

Mnoho knihovníků zahájilo své profesní vzdělávání na knihovnické škole, i když v některých zemích ještě nebyly speciální studijní programy pro knihovníky zavedeny a v jiných byly naopak již zrušeny. Osnovy studijních programů pro informační pracovníky by měly zahrnovat i poznatky o uživatelích knihoven se specifickými potřebami, jako jsou lidé s dyslexií. Knihovnické školy sice občas zorganizují několik přednášek nebo seminářů o potřebách různých skupin čtenářů, dlouhodobý kurz začleněný do studijních osnov je však přirozeně mnohem efektivnější.

„Může být také užitečné pozvat člověka s dyslexií, aby studentům knihovnické školy vysvětlil, jaké materiály a služby by od knihovny potřeboval“ (*Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia 2001 – Směrnice o knihovnických službách pro osoby s dyslexií z roku 2001, s. 6*). Důležité informace a doporučení mohou studenti knihovnictví získat i od organizací pracujících s lidmi s dyslexií a od knihovníků z knihoven specializovaných na služby osobám s postižením.

4.4 Celoživotní vzdělávání knihovníků

Specializovaní knihovníci jsou už většinou zvyklí předávat kolegům své odborné znalosti a zkušenosti. Krátké semináře pak mohou být příležitostí sdílet informace, zkušenosti a znalosti i s pracovníky z ostatních knihoven, ze sociálních organizací pracujících s osobami s dyslexií a ze vzdělávacích organizací, a tak se obohacovat o nové poznatky a metody práce a také si udržet znalosti již získané. Sdílení zkušeností a příkladů dobré praxe je nejlepším způsobem, jak nové nápady a praktická řešení využít ke zlepšení knihovnických služeb. Podobná školení mohou organizovat knihovnické asociace i jednotlivé knihovny. Cenné zkušenosti mohou svým kolegům poskytnout i knihovníci, kteří sami trpí dyslexií.

IFLA slouží jako zdroj kvalitních odborných znalostí na mezinárodní úrovni. Na každoroční konferenci a specializovaných kratších seminářích se setkávají odborníci z celého světa a vyměňují si cenné informace a příklady dobré praxe. Sekce „Knihovnické služby pro uživatele se specifickými potřebami“ (Library Services for People with Special Needs – LSN) a „Knihovny sloužící osobám s poruchami čtení“ (Libraries Serving Persons with Print Disabilities – LPD) na svých zasedáních pravidelně věnují pozornost knihovnickým službám pro osoby se specifickými potřebami.

Knihovníci ze školních a veřejných knihoven by se měli účastnit celoživotního vzdělávání ve všech jeho formách. Účast na školeních, seminářích a konferencích organizovaných ministerstvy, knihovnickými asociacemi, knihovnickými školami, organizacemi pracujícími s dyslektiky, knihovnami specializujícími se na služby osobám s poruchami čtení nebo dalšími odbornými organizacemi může prohlubovat vnímavost vůči těmto uživatelům, a tak odstraňovat bariéry, jimž dosud musí čelit.

4.5 Strategické plánování služeb

Knihovníci, kteří organizují knihovnické služby osobám s dyslexií a dalšími poruchami čtení, by se měli účastnit plánování služeb pro knihovnu jako celek. Jen tak je možno zajistit, aby potřebná podpora a zlepšování služeb pro tyto uživatele byly začleněny do souhrnných cílů knihovny a jejích dlouhodobých plánů.

Jednorázové akce sice mohou mít krátkodobý efekt, dobře promyšlený plán však přinese daleko lepší, a především trvalejší výsledky. Je nezbytné zajistit komplexní přístup týkající se všech knihovnických služeb a plánování na několik let dopředu. Není třeba říkat, že klíčovou podmínkou je zajištění dostatečných finančních zdrojů pro nákup materiálů, mzdy odborných knihovníků, marketingové aktivity a další nezbytné činnosti.

4.6 Služby a informace

Už překročit práh knihovny může být pro osoby s dyslexií obtížné, protože se jedná o budovu plnou psaných textů, z nichž mají často obavy. S uživateli s dyslexií a dalšími poruchami čtení je nutno jednat s úctou a empatií, aby se v knihovně cítili vítáni a aby chvíle tam strávené byly pro ně příjemným zážitkem.

Uživatelé samozřejmě sami málokdy oznámí, že mají dyslexii, takže knihovník se musí umět citlivě dotazovat a pozorně naslouchat.

Několik doporučení:

- Buďte vnímaví, abyste dokázali rozeznat, zda lidé s dyslexií chtějí nebo nechtějí hovořit o svých obtížích se čtením, a podle toho jim nabídněte vhodné služby.
- Nabídněte jim i jiné materiály než knihy, například filmy, zvukové knihy, audioknihy ve formátu DAISY, snadno čitelné knihy a technologie usnadňující čtení, ale i hudbu, hry nebo pozvánky na akce organizované knihovnou.
- Informujte uživatele o materiálech, které nemohou bezprostředně vidět, jako jsou digitální zdroje a elektronické knihy.
- Nabídněte komentované prohlídky knihovny, kdy jim knihovníci mohou ukázat pro ně důležitá místa a prostory s vhodnými materiály.
- Poskytněte možnost prodloužené výpůjční doby.

Regály se snadno čitelnými materiály

- Informujte nové uživatele o tom, jak jsou materiály uspořádány.
- Ukažte jim různé typy materiálů.
- Informujte je, že některé materiály jsou dostupné i jako zvukové knihy nebo audioknihy ve formátu DAISY.
- Vysvětlete jim význam orientačních piktogramů.

Online služby

- Zveřejněte informace o odděleních knihovny důležitých pro uživatele s dyslexií na webových stránkách knihovny.
- Popište uživatelům příslušné online služby a naučte je, jak je využívat.

Knihovníci poskytující služby osobám s dyslexií musí:

- chápat, že co je užitečné pro jednoho člověka, nemusí být vhodné pro jiného;
- uvědomovat si, že čtenář s dyslexií má také mnoho silných stránek, a nesoustřeďovat se pouze na jeho nedostatky;
- být laskaví, citliví a ochotní přijímat i řešení navrhovaná uživatelem;
- usilovat především o to, aby měl uživatel radost ze čtení, a ne o „nápravu“ symptomů jeho poruchy – knihovník nemá zastávat roli speciálního pedagoga ani učitele.

5 Materiály ve fondu

Poskytnout přístup k obsahu materiálů – k informacím obsaženým v knihách a časopisech – je hlavním cílem knihovnických služeb. Způsob předložení a zprostředkování obsahu materiálů může pro čtenáře s dyslexií znamenat velký rozdíl v tom, zda budou mít ze čtení příjemný zážitek či nikoli.

V této kapitole uvedeme poznatky a doporučení týkající se vhodných materiálů a služeb osobám s dyslexií.

5.1 Tištěné materiály

Forma tisku zásadně ovlivňuje možnost čtení. Jednoduchá pravidla, jak upravit tištěné nebo elektronické materiály, aby pro čtenáře s dyslexií bylo příjemné je číst, zahrnují doporučení týkající se druhu a velikosti písma, mezer mezi písmeny a slovy i prostorového rozvržení textu. Je radno se také vyhýbat dlouhým větám a velkému počtu spojovacích čárek. (Více informací, co dělat a nedělat při tvorbě materiálů vhodných pro osoby s dyslexií, najdete v Dodatku B).

5.2 Snadno čitelné materiály

Snadno čitelné publikace si kladou za cíl poskytnout dobře čitelné a lehce pochopitelné texty vhodné pro různé věkové skupiny. Tyto materiály mohou být přínosné i pro osoby s jinými problémy se čtením, například pro čtenáře se sníženými intelektovými (kognitivními) schopnostmi.

Spojení snadno čitelných materiálů s novými technologiemi
Přínosy snadno čitelných materiálů je možno zvýšit, když je převedeme do elektronické formy, která umožňuje snadno upravovat typ a velikost písma i barevný kontrast, aby byly vhodnější pro čtenáře s dyslexií.

Také zvukové knihy, audioknihy ve formátu DAISY a videa mohou dyslektikům čtení zjednodušit.

Příklad dobré praxe ze Švédska
Většinu snadno čitelných knih v zemi vydává Švédské centrum pro snadné čtení (Swedish Centre for Easy-to-Read) a Švédská agentura pro přístupná média (Swedish Accessible Media Agency – MTM) je dále převádí do audioknih ve formátu DAISY. Mladí lidé s dyslexií nebo jinými poruchami čtení si mohou ve školních a veřejných knihovnách vypůjčit tištěnou verzi i zvukovou knihu ve formátu DAISY, aby je mohli využívat společně.

Vytváření snadno čitelných materiálů
Před tvorbou původních snadno čitelných materiálů nebo převedení originálního textu do snadno čitelné verze musí autor a vydavatel zvážit vhodnost daného textu z hlediska jeho obsahu, jazyka, ilustrací i grafického uspořádání.
Více informací najdete ve druhém přepracovaném vydání „Guidelines for easy-to-read materials“ (Professional report 120 – Směrnice o snadno čitelných materiálech, Odborná zpráva 120) z roku 2010 a také v Dodatku B této směrnice.

5.3 Zvukové knihy

Poslouchání zvukové nahrávky tištěné knihy je dobře známou a běžně rozšířenou alternativou ke čtení a je pro osoby s dyslexií velmi vhodné.

Mnohé veřejné knihovny mají ve fondu zvukové knihy a většina knihoven pro nevidomé nebo osoby s poruchami čtení v Evropě a Spojených státech umožňuje také čtenářům s dyslexií si digitální zvukové knihy vypůjčit.

Zvukové knihy mohou přinést mladým lidem s dyslexií radost ze čtení a zvýšit jejich úspěšnost při studiu, protože spojení čteného textu s posloucháním zvukové nahrávky zlepšuje schopnost číst. Samozřejmě však můžeme tištěnou knihu i na chvíli odložit a užívat si jen poslech nahrávky.

Stále se rozšiřující fond kvalitně načtených zvukových knih je dostupný na komerčním trhu pro širokou veřejnost i ve specializovaných fondech pro osoby s poruchami čtení. Dříve byly komerčně prodávané zvukové knihy často zkrácenými verzemi původního díla, dnešní speciální

audioknihy pro osoby s poruchami čtení jsou již však většinou totožné s tištěnou verzí. Hlavním formátům zvukových knih se budeme věnovat v další části této kapitoly.

Dánský výzkum z roku 2011 týkající se asistivních technologií ukázal, že zvukové knihy se staly velmi významnou pomůckou pro velký počet dětí a mladých lidí s dyslexií nebo těžšími poruchami čtení a jsou pro ně základním prostředkem k získávání znalostí a zkušeností.

Závěry švédského výzkumu o významu zvukových knih z roku 2013, vycházejícího z diskusí v tematických skupinách, ukazují, že by se knihovny měly více zaměřit na motivování dětí, aby zvukové knihy využívaly, a zdůrazňují, že knihovníci musí při každém rozhovoru s uživatelem s poruchami čtení projevovat co největší vnímavost a citlivost.

Audio CD
Zvukové knihy na CD patří k technologiím na trhu nejběžněji využívaným. Význam zvukových nahrávek na CD však postupně klesá, protože mají omezenou kapacitu i možnosti vyhledávání v souborech. Zvuková nahrávka průměrně dlouhé knihy trvá asi 10 hodin (600 minut), což představuje 9 až 10 CD – a tento velký počet disků přináší problémy s jejich uspořádáním do jednoho obalu a uchováváním ve správném pořadí. Ke kladům tohoto formátu patří vynikající kvalita zvuku, a také skutečnost, že většina čtenářů je umí používat. Zvukové knihy na CD se doporučují jako první krok při seznamování uživatelů s audioknihami.

Formát MP3
Stále více nakladatelů vydávajících zvukové knihy dává čtenářům možnost stáhnout si je ve formátu MP3, což je v současné době hlavní standard pro kompresi zvukových souborů. Poslouchání audioknih ve formátu MP3 na mobilních telefonech a tabletech je zřejmě nejoblíbenějším způsobem využívání zvukových knih, zvláště pak u mladých lidí.

Zvukové knihy ve formátu DAISY
Audioknihou ve formátu DAISY obvykle rozumíme zvukovou nahrávku celého textu knihy přečteného lidským hlasem, uloženou na nepřepisovatelném CD (CD-ROM) s MP3 kompresí zvuku, takže celá kniha je dostupná na jednom CD.

DAISY je mezinárodní otevřený standard používaný k vytváření audioknih s pevnou strukturou, která dovoluje vyhledávání ve větších částech (kapitolách) i menších úsecích (stranách a odstavcích) a také tvorbu záložek. Dalším přínosem tohoto formátu je snadné snižování rychlosti přehrávání, což mladým lidem s dyslexií umožňuje poslouchat audioknihy ve formátu DAISY zároveň se čtením tištěné verze.

I když některé běžně prodávané CD/DVD přehrávače jsou schopny rozeznat MP3 formáty, a tedy přehrávat i zvukové knihy ve formátu DAISY, doporučujeme čtenářům pořídit si speciální přehrávač nebo si nainstalovat volně dostupný software pro přehrávání formátu DAISY, aby mohli využít celý rozsah vyhledávání a všechny paměťové funkce.

Více informací o formátu DAISY najdete na *www.daisy.org*, včetně přehledu typů přehrávačů, softwarových programů, aplikací a dalších nástrojů pro čtení a přehrávání těchto knih.

5.4 Digitální informace a elektronické knihy

Digitální neboli elektronické textové soubory
Digitální verze textů poskytují čtenáři s dyslexií mnoho výhod, například je v nich možné:

- měnit typ a velikost písma i barevný kontrast;
- využít software pro převod textu na řeč;
- vyhledávat na úrovni jednotlivých slov, stránek a kapitol (i na dalších úrovních v závislosti na struktuře textového souboru);
- snadno se dostat na začátek jednotlivých kapitol díky jejich propojení s obsahem.

Ne všechny formáty souborů však mají stejné možnosti úprav a vždy je nutno nainstalovat vhodný softwarový editor, který je schopen tyto změny provádět.

Elektronické knihy a čtečky
Pojem „elektronická kniha“ označuje digitální verzi tištěné knihy, která se dá číst na čtečce elektronických knih, jako je Kindle, Kobo nebo SonyReader.

Čtečky elektronických knih využívají relativně novou a stále se vyvíjející technologii zvanou elektronický inkoust nebo elektronický papír, která umožňuje vytvořit neobyčejně stálý obraz písmen, takže se dobře

čtou i na přímém slunečním světle, bez rušivého zrcadlení. Komerčně vyráběné čtečky mají rozměry mezi 13 a 23 centimetry a některé z nich mají dotykovou obrazovku pro obracení stránek nebo vybírání z jednoduchých menu. Většina je vybavena slovníky, což umožňuje rychle najít význam slov a jejich synonyma. (Další informace o čtečkách elektronických knih najdete v kapitole 6.5 a v Dodatku B.)

5.5 Synchronizovaný text a zvuková nahrávka

Zvukové knihy obsahující text synchronizovaný s nahrávkou (vytvořenou lidským hlasem nebo syntetickou řečí) se stávají stále dostupnějšími. Mnoho běžných elektronických zařízení pro čtení a studium má zabudovaný převod textu na řeč a umožňuje vyhledávání v textu a podsvícení řádku, který právě syntetický hlas předčítá. Texty celých knih synchronizované s nahrávkou ve formátu DAISY mohou být pro čtenáře s dyslexií velkou pomocí při rozvoji jejich čtenářských dovedností.

Bookshare je online knihovna digitálních knih zpřístupněných podle výjimky ze zákona o autorských právech ve Spojených státech (*https://www.bookshare.org/_/aboutUs/legal/chafeeAmendment*). V jejím fondu se nacházejí elektronické knihy, zvukové knihy i audioknihy ve formátu DAISY vytvořené pomocí syntetické řeči.

5.6 Digitální multimediální (hybridní) knihy

Multimediální (hybridní) knihy ve formátu DAISY zahrnující text, zvukovou nahrávku a obrázky jsou příkladem materiálů zvláště vhodných pro osoby s dyslexií. Čtenář zde využívá zrak i sluch, což mu pomáhá snadněji text přečíst a lépe pochopit jeho smysl, a může si sám měnit nastavení displeje, velikost písma, barevný kontrast i rychlost čtení. (Příklady využití multimediálních knih ve formátu DAISY najdete v Dodatku B.)

5.7 Využití multimédií: obrázky, komiksy, grafické romány, videa

Přemýšlet a učit se s pomocí obrázků a ne jen slov, je pro osoby s dyslexií a dalšími poruchami čtení mnohem rychlejší a snadnější. Měli bychom tedy nabídnout čtenáři s dyslexií knihy s obrázky, komiksy a grafické romány, které mu mohou poskytnout radost ze čtení.

Rovněž videa jsou účinnou pomocí pro udržení pozornosti a zájmu a mohou být vhodnou alternativou ke studiu z knih. Například nizozemská veřejnoprávní televize vytvořila sérii videoklipů s výukovými materiály pro žáky základních škol, které jsou k dispozici na jejích webových stránkách (*http://www.schooltv.nl/beeldbank/*).

5.8 Přehled možností jednotlivých formátů

	Audio CD	**Audioknihy ve formátu DAISY**	**Elektronické knihy**	**Text celé knihy a nahrávka ve formátu DAISY**	**Digitální multimediální materiály**	**Knihy ve formátu EPUB3**
Audio (frekvence 44,1 kHz)	ano (74 minut na 1 CD)	obvykle ne	ne	obvykle ne	možné	možné
Audio (MP3)	ne	ano (více než 20 hodin na 1 CD)	ne	ano (synchronizované)	možné	možné
Text	ne	nadpisy	ano	ano (synchronizované)	ano	ano
Vyhledávání	jedna úroveň (stopy)	víceúrovňové a stránky	obsah a stránky	víceúrovňové a stránky	obsah a odkazy	obsah a odkazy
Obrázky	ne	ne	ano	ano (synchronizované)	ano	ano
Video	ne	ne	ne	ne	ano	ano

6 Čtecí zařízení a asistivní technologie

V dnešní době mají osoby s dyslexií k dispozici velký výběr pomůcek a zařízení, která jim mohou pomoci snadněji číst, psát a získávat informace. Výrobní podniky i vzdělávací organizace již zjistily, že lidé s dyslexií jsou perspektivními zákazníky, a tak jim začaly nabízet stále více nových produktů a technických řešení – od čtecích tužek, speciálních brýlí, audio a video přehrávačů, mnemotechnických pomůcek, cvičení v rozeznávání fonémů a rychlém vyjmenovávání předmětů nebo popisování obrázků, až po doplňky stravy a výživová opatření.

Základní zařízení a informační technologie pro uživatele s dyslexií musí být dostupné v každé knihovně, specializovanější pomůcky a aplikace si pak mohou dyslektici zakoupit sami.

6.1 Další rady (a také varování)

Technologie mohou být pro člověka s problémy se čtením velkou pomocí. Je však nutno mít na paměti, že ani technologie nedokážou vyřešit všechno. Neexistuje jedno vhodné řešení pro všechny, a proto by příslušná zařízení a pomůcky měly být vždy začleněny do systému podpůrných strategií, které mají konkrétnímu jednotlivci napomoci zvýšit jeho sebedůvěru a také prohloubit radost ze čtení.

Vždy je užitečné získat osobní zkušenost s informačními technologiemi, které chceme nabízet uživatelům našich služeb. Knihovníci by se měli obeznámit s některými z častěji užívaných a doporučovaných systémů, jako jsou zvukové knihy ve formátu DAISY nebo aplikace pro převod textu na řeč, i s možnostmi čtení elektronických knih, buď ve čtečkách nebo s pomocí příslušných aplikací.

6.2 Mobilní zařízení

„Mobilní zařízení“ je souhrnný název pro přenosné systémy zahrnující chytré telefony, tablety, MP3 přehrávače, flash disky nebo čtečky elektronických knih. Zařízení dostupná na běžném trhu jsou pro čtenáře s dyslexií zpravidla přitažlivější než specializované vybavení, které vypadá odlišně, a tím poutá pozornost k jeho uživateli.

Mladí lidé s dyslexií rádi používají mobilní zařízení pro přehrávání zvukových knih a audioknih ve formátu DAISY, protože jsou snadno ovladatelná a cítí se s nimi rovni svým vrstevníkům. Švédská centra pro vzdělávací zdroje nabízejí kurzy pro školní knihovníky, učitele a speciální pedagogy, kde je učí, jak stahovat audioknihy a převádět materiály do formátů vhodných pro mobilní zařízení. Kurzy podobného druhu tvoří velmi důležitý základ pro rozvíjení knihovnických služeb pro mladé lidi s dyslexií a dalšími poruchami čtení.

6.3 Zařízení a software pro přehrávání audioknih ve formátu DAISY

Většina specializovaných přehrávačů pro audioknihy ve formátu DAISY nabízí velký rozsah využitelných funkcí, zahrnující vyhledávání po kapitolách, podkapitolách, stránkách a větách, vytváření záložek, možnost měnit rychlost čtení (na rychlejší i pomalejší) a výšku hlasu i otevírání knihy v místě, kde uživatel naposledy přestal číst. Vyrábějí se v různých velikostech a typech, včetně malých přenosných verzí, které s využitím syntetické řeči dokážou číst textové dokumenty (například ve formátu „Word“). Některé z nich se mohou přímo napojit na online knihovnu DAISY (pokud je k dispozici). Pořízení takového přehrávače je však většinou značně finančně nákladné.

Knihy ve formátu DAISY je také možné číst prostřednictvím softwarových nástrojů navržených pro počítače a notebooky, nebo využít některé z velkého výběru čtecích aplikací pro mobilní zařízení, jako jsou tablety nebo chytré telefony. Zvláště studenti tyto metody čtení využívají velmi rádi.

Konsorcium spravující systém DAISY dalo volně k dispozici software pro přehrávání multimediálních knih DAISY nazvaný AMIS, který je dostupný v angličtině i mnoha dalších jazycích. AMIS a další čtecí aplikace nabízejí velké množství funkcí, například podsvícení textu, výběr velikosti a typu písma i barevného kontrastu a rychlosti čtení

a vyhledávání na všech úrovních textu. Aktualizovaný seznam čtecích aplikací pro knihy ve formátu DAISY najdete na: *http://www.daisy.org/tools/splayback*.

6.4 Převod textu na řeč

Software pro čtení obsahu obrazovky umožňuje převod digitálního textu na syntetickou řeč. Tato technologie je stále ještě v procesu vývoje, i když v posledních letech dosáhla velkého pokroku. Mnohé webové stránky jsou již vybaveny tlačítkem pro převod textu na řeč a chytré telefony a tablety mají zabudované čtecí aplikace. Některé syntetické hlasy jsou dostupné ve veřejné doméně, zatímco pro jiné je třeba zakoupit licenci.

Mnozí uživatelé mají pocit, že aplikace pro převod textu na řeč nejsou ještě natolik kvalitní, aby umožnily čtení pro radost, a je pravdou, že je lidé využívají mnohem více ke čtení časopisů a novin nebo literatury faktu. Musíme naše uživatele nechat, aby si udělali svůj vlastní úsudek a sami si vybrali, zda chtějí převod textu na řeč využívat a jakým způsobem.

Zjistěte si, které aplikace převodu textu na řeč jsou pro váš jazyk k dispozici, a vyzkoušejte si je. Dnes už existují volně dostupné syntetické hlasy pro většinu jazyků. Ve Velké Británii mohou knihovny například zdarma používat hlasy vytvořené firmou JISC TechDis (*http://www.jisctechdis.ac.uk/techdis/technologymatters/TechDisVoices/DownloadInstall*).

Největší přínos má pro čtenáře s dyslexií, když může současně sledovat podsvícený text a naslouchat syntetickému hlasu – umožňuje mu to lépe se soustředit na význam textu.

Pokud je digitální text dostupný v MS Word, můžeme k vytvoření multimediální knihy ve formátu DAISY využít softwarový zásuvný modul (plug-in) s označením „Uložit jako DAISY“.

Osoby s dyslexií mají často problémy se správným vnímáním mluvené řeči, a to jak se slyšením, tak s porozuměním (Deponio, 2012). Naslouchání a porozumění syntetické řeči tedy pro ně může být zprvu namáhavé, dá se však zlepšit cvičením a získáním zkušeností. Má-li čtenář potíže s porozuměním, může mu k lepšímu pochopení obsahu pomoci, když sníží rychlost převodu textu na řeč.

Některé zvukové knihy jsou nahrány v syntetické řeči, která může poskytnout vyšší kvalitu poslechu než aplikace pro převod textu na řeč.

6.5 Čtečky elektronických knih

Čtečky se rychle začínají stávat jedním z nejvíce používaných zařízení pro čtení a rovněž osobám s dyslexií mohou čtení značně usnadnit, zvláště pokud jsou vybaveny funkcí převodu textu na řeč.

Čtečky umožňují:

- výběr typu a velikosti písma;
- rychlé hledání ve slovnících;
- stabilní obraz písmen;
- velmi dlouhou dobu výdrže baterie (obvykle trvá týdny, než je nutno znovu ji nabít);
- pohodlné čtení za denního světla;
- převod textu na řeč.

Čtenář však musí mít určité znalosti o informačních technologiích, aby mohl čtečku používat a spravovat svůj knižní fond, a také si musí zjistit, která elektronická díla jsou dostupná podle pravidel Správy digitálních práv (Digital Rights Management).

Pro některé čtenáře může být příjemnější číst elektronické knihy na tabletu, než na čtečce s šedými písmeny na bílém podkladu. Na druhou stranu však může mnoho funkcí zobrazených na displeji tabletu ztěžovat soustředění. Knihovníci by měli uživatele podporovat, aby si sami vybrali, který typ zařízení je pro ně nejvhodnější.

6.6 Další pomůcky

Kontrola pravopisu a slovníky
Osobní počítač vybavený funkcí kontroly pravopisu a slovníkem může být velkou pomocí.

Čtecí (elektronické) tužky
Čtecí tužka je přenosné skenovací zařízení umožňující přehrát zvukový záznam označené části textu, které často také obsahuje slovníky. Může osobám s dyslexií poskytnout okamžitou pomoc při čtení textu a také jim umožnit lépe pochopit jeho obsah. Čtecí tužky však používá jen poměrně malý počet uživatelů.

Zvětšovací pravítka a speciální brýle
Některým lidem s dyslexií může při čtení pomoci zvětšovací pravítko, které zvětšuje text řádek po řádku a má linku, jež vede čtenářův pohled.

Další možností jsou speciální brýle s prizmatickými čočkami – i když dosavadní zjištění, zda tyto brýle skutečně při čtení pomáhají, jsou poněkud neprůkazná.

Software pro dyslektiky

V současné době máme k dispozici velký výběr softwarových balíčků navržených pro podporu žáků a studentů s dyslexií, aby mohli snadněji číst, psát a studovat. Většina z nich byla vytvořena ve vzdělávacích institucích a zahrnují i možnost dělat si poznámky během výuky nebo výtahy z učebních materiálů.

V USA je značně rozšířeným software pro vytváření vzdělávacích materiálů v multimediálním modu tzv. „Kurzweil Educational System“ (KES – Kurzweilův vzdělávací systém). Jedná se o patentovaný formát, který se dá vytvořit pouze s použitím Kurzweilova systému. Výsledné soubory umožňují synchronizovaný převod textu na řeč a pomáhají studentovi pohybovat se logickým způsobem i ve složitě strukturovaných odborných knihách.

7. A teď už je to na vás!

Snažili jsme se v této směrnici poskytnout knihovníkům co nejvíce informací a také jsme je chtěli ujistit, že se mají na koho obrátit, pokud budou potřebovat odbornou radu a pomoc.

Především doporučujeme vytvořit si promyšlený plán, jak zlepšit služby osobám s dyslexií, navázat spolupráci se všemi zainteresovanými stranami a v neposlední řadě myslet na to, že je třeba postupovat pozvolna, krok za krokem.

Doufáme, že vás tato směrnice, příklady dobré praxe a informace o dyslexii budou motivovat k dalšímu rozvoji knihovnických služeb osobám s poruchami čtení.

Používejte zdravý rozum, a především komunikujte se svými uživateli s dyslexií.

Hodně štěstí!

DYSLEXIE? VÍTEJTE V NAŠÍ KNIHOVNĚ!

NÁMĚTY PRO KNIHOVNICKÉ SLUŽBY
PRO OSOBY S DYSLEXIÍ

FONDY A INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE

- Zvukové knihy
- Audioknihy ve formátu DAISY
- Snadno čitelné materiály
- Beletrie a literatura faktu
- Materiály různé obtížnosti
- Pro zábavu: filmy, hudba, hry
- Digitální zdroje
- Elektronické knihy a čtečky
- Software, aplikace a přehrávače pro audioknihy DAISY
- Zvětšovací pravítka

PROSTORY KNIHOVNY A ROZMÍSTĚNÍ MATERIÁLŮ

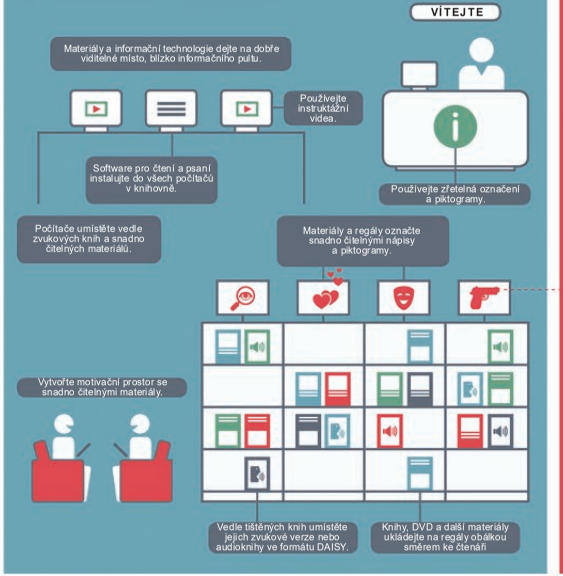

KNIHOVNÍCI A SPOLUPRÁCE

- Vnímavost je důležitá pro každého zaměstnance knihovny, od vrátného (může být prvním kontaktem) až po vedení knihovny (plánuje cíle a služby knihovny).
- Zajistěte školení pro knihovníky, kteří se budou specializovat na služby uživatelům s dyslexií. Poskytnout základní informace a odkázat na specializovaného knihovníka však musí být schopni všichni knihovníci.
- Umožněte čtenářům s dyslexií sjednat si schůzku s „osobním knihovníkem", který pro ně vytvoří pocit bezpečí a pomůže jim lépe využívat knihovnické služby.
- Zajistěte sdílení znalostí a zkušeností s knihovníky z dalších knihoven a spolupracujte i s ostatními zainteresovanými partnery.
- Zapojte uživatele s dyslexií do plánování knihovnických služeb.
- Je nutné uplatňovat komplexní přístup týkající se všech knihovnických služeb a plánování na několik let dopředu.
- Zajistěte dostatečné finanční zdroje pro nákup materiálů, mzdy odborných knihovníků, marketingové aktivity a další nezbytné činnosti.

MARKETING

- Informační leták musí obsahovat všechny potřebné informace, být snadno čitelný, dostupný v tištěné i digitální verzi, být k dispozici v knihovně i mimo ni.
- Webové stránky a katalog je nutno zpřístupnit i uživatelům s poruchami čtení.
- Organizujte častá setkávání v knihovní kavárně, kde jsou dostupné informační technologie a uživatelé s dyslexií se zde mohou setkat s knihovníky vyškolenými v problematice dyslexie i s dalšími dyslektiky, kteří se potýkají se stejnými problémy.
- Publikujte informační články o knihovnických službách v místních novinách.
- Organizujte školicí kurzy, vzdělávací přednášky a čtenářské kluby, doporučujte „snadno čitelné knihy měsíce", vydávejte digitální bulletiny a nabídněte podporu i doma prostřednictvím „domácích úkolů pro čtenáře s dyslexií".
- Využívejte sociální média jako Facebook, podcasty, Youtube…
- O knihovnických službách informujte i na akcích pořádaných ve vaší obci: setkávejte se s osobami s dyslexií tam, kde skutečně jsou.

DYSLEXIE

Řecká slova **DYS** ——— slabý nebo nedostatečný
LEXIS —— slovo či jazyk

Dyslexie je porucha neurologického původu.

Dyslexie nemá přímou souvislost s inteligencí, úsilím vynaloženým při učení ani sociálně-ekonomickým postavením daného člověka (Evropská dyslektická asociace).

Dyslexie nesouvisí pouze se čtením a psaním, i když nedostatky v gramotnosti jsou často nejnápadnější a dají se rozeznat jako první. Tato porucha především ovlivňuje způsob, jímž se informace v mozku zpracovávají, ukládají a znovu vybavují, což má vliv také na rozsah paměti, rychlost zpracování informací, vnímání času i třídění vjemů a jejich uspořádávání do vhodného sledu (Britská dyslektická asociace).

I když čtenáře s dyslexií není možno považovat za homogenní skupinu, mají některé společné rysy:

- čtou pomalu;
- některá slova nebo části textu si musí přečíst dvakrát či třikrát;
- často ztratí místo na stránce, kde četli, a musí je znovu hledat;
- vynakládají velké úsilí na čtení jednotlivých slov, a proto často nedokážou porozumět obsahu textu.

Lidé s dyslexií mají kromě těžkostí se čtením i další problémy. Například:

- těžko vyjadřují své myšlenky slovy a špatně formulují otázky (a to písemně i ústně);
- nedaří se jim najít správná slova;
- nejsou schopni vykonávat dvě činnosti současně (například naslouchat nahrávce a zapisovat si poznámky o jejím obsahu);
- špatně pracují pod časovým tlakem;
- mají těžko čitelný rukopis;
- obtížně vyhledávají informace v abecedně řazených seznamech;
- mají problémy s orientací v budovách.

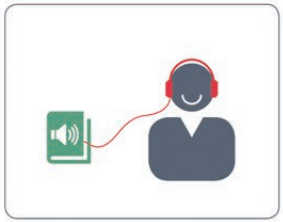

Národní centrum pro specifické poruchy učení (NCLD) z New Yorku soudí, že dyslexie negativně ovlivňuje život asi 15 % obyvatel USA.

Evropská dyslektická asociace (EDA) uvádí, že 5 až 12 % evropské populace trpí dyslexií a dalšími specifickými poruchami učení, a musí se vyrovnávat s problémy života ve společnosti, která těmto lidem často není příznivě nakloněna.

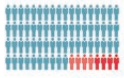

Typ jazyka a jeho ortografie hrají při čtení důležitou roli, a proto se mohou problémy osob s dyslexií v různých zemích lišit. Některé alfabetické jazyky jsou ortograficky „mělké", zatímco jiné „hluboké". „Mělký" pravopis znamená, že jedno písmeno (grafém) se vyslovuje jako jeden zvuk (foném). „Hluboká" ortografie přináší osobám s dyslexií více těžkostí (například v anglické větě „He met her there" se písmeno „e" vyslovuje pěti různými způsoby).

Když se podaří brzy rozeznat, že dítě má dyslexii, a zavést vhodná opatření k jeho podpoře, pomůže mu to naučit se překonávat problémy a nacházet vhodné alternativní strategie pro čtení a učení.

ZNÁMÉ OSOBNOSTI, KTERÉ MĚLY NEBO MAJÍ DYSLEXII

DYSLEXIE?

VÍTEJTE V NAŠÍ KNIHOVNĚ!

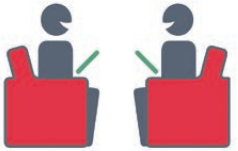

NÁMĚTY A NÁPADY
PRO KNIHOVNICKÉ SLUŽBY
PRO OSOBY S DYSLEXIÍ

Roku 2001 vydala IFLA „Směrnici o knihovnických službách pro osoby s dyslexií" (Odborná zpráva č. 70).

Od té doby se však postoj k lidem s dyslexií změnil, už se je nepokoušíme pouze naučit lépe číst psaný text a psát gramaticky správně, což v mnoha případech nevedlo k požadovaným výsledkům, ale snažíme se je podpořit, aby dokázali nacházet vhodná řešení v oblasti alternativních způsobů čtení a psaní.

Vedení IFLA proto navrhlo směrnici přepracovat a svěřilo tento úkol dvěma úzce spolupracujícím sekcím: sekci „Knihovnické služby pro osoby se speciálními potřebami" (Library Services to People with Special Needs – LSN) a „Knihovny sloužící osobám s poruchami čtení" (Libraries Serving Persons with Print Disabilities – LPD).

International Federation of Library Associations and Institutions
Mezinárodní federace knihovnických sdružení a institucí

© IFLA, 2014

8. Slovník základních pojmů

Aplikace – program nebo část softwaru určená k plnění určitých úkolů v mobilních telefonech, tabletech a jiných mobilních zařízeních.

Äppelhyllan (Jablkové regály) – regály s knihami pro děti se speciálními potřebami označené symbolem jablka, které najdeme ve většině švédských veřejných knihoven.

Asistivní informační technologie – obvykle kombinace hardwaru a softwaru určených k překonávání důsledků postižení nebo poruchy či jejich kompenzaci, v této směrnici se jedná především o technologie pro osoby s poruchami čtení.

Audio CD – CD, na němž je zvuková nahrávka ve vzorkovací frekvenci 44,1 kHz, obsahující maximálně 74 minut záznamu.

Autorská práva – výlučné zákonné právo autora ke kopírování, vydávání, zfilmování nebo nahrávání vlastního literárního, hudebního nebo výtvarného díla, platné po pevně stanovenou dobu.

CD-ROM – nepřepisovatelné CD použité jako optické paměťové zařízení s textem knihy určeným pro čtení na počítači nebo notebooku.

Čtecí (elektronická) tužka – přenosné skenovací zařízení umožňující přehrát zvukový záznam označené části textu, které také může obsahovat slovníky.

Čtečky elektronických knih – mobilní zařízení (velikosti lidské dlaně) pro čtení elektronických knih, novin, časopisů atd.

DAISY – Digital Accessible Information System (Digitální přístupný informační systém) – multimediální materiál velmi vhodný pro osoby s poruchami čtení a pochopení psaného slova. Systém rozvíjí a spravuje mezinárodní konsorcium organizací (DAISY Consortium) jako mezinárodní standard pro digitální knihy – *www.daisy.org*. Multimediálním materiálem ve formátu DAISY mohou být zvukové knihy nebo text upravený pro čtení v počítači, stejně jako synchronizované spojení textu a nahrávky vytvořené podle standardů formátu DAISY. Materiály mohou být zaznamenány na CD/DVD, paměťových kartách nebo dostupné na internetu a dají se přehrávat na speciálních přehrávačích i na počítačích a mobilních telefonech se softwarem pro formát DAISY (Panella).

Elektronická kniha – počítačový soubor s digitální verzí tištěné knihy, která se dá číst na počítači nebo na speciálně zkonstruovaném zařízení, tzv. čtečce elektronických knih.

EPUB 3.0 – EPUB® je distribuční a výměnný formátový standard pro digitální publikace a dokumenty vytvořený a spravovaný Mezinárodním fórem pro digitální vydávání (International Digital Publishing Forum – IDPF). EPUB 3.0 je nejnovější verzí tohoto standardu.

Flash disk – malé elektronické zařízení vybavené pamětí typu „flash" určené pro ukládání dat nebo jejich přenášení do počítačů, digitálních fotoaparátů atd.

Chytrý telefon (*smartphone*) – mobilní telefon, který dokáže zastat mnoho funkcí, jež mají osobní počítače, většinou je vybaven poměrně velkým displejem a operačním systémem, na němž mohou fungovat nejrůznější aplikace.

Informační a komunikační technologie – zastřešující termín označující technologie používané pro zpracování a přenos informací (Panella).

Inkluze – být součástí celku (Panella), způsob, jímž je osoba nebo věc začleněna do celku (Oxford Dictionary).

KES – Kurzweil Educational System (Kurzweilův vzdělávací systém) – je čtecí softwarová technologie pro osoby s poruchami čtení vytvořená Rayem Kurzweilem. Kurzweilovo čtecí zařízení (Kurzweil Reading Machine) slouží k převádění textu na řeč – například Kurzweilovo čtecí zařízení model 3000 (Kurzweil 3000 Reading Machine) skenuje tištěný dokument a na obrazovce ukazuje stránku ve stejné formě jako v původním dokumentu (tj. v knize nebo časopisu), se stejnou barevnou grafikou a obrázky, a pak dokument přečte s postupným podsvícením textu (Panella). Většina čtenářů s dyslexií v USA však dnes spíše používá Kurzweilův software než čtecí zařízení.

Kontrola pravopisu – počítačový program, který kontroluje pravopis slov v textových dokumentech tak, že je srovnává s uloženým seznamem slov.

MP3 – celosvětově rozšířený standard pro kompresi zvukových nahrávek do velmi malých souborů, umožňující ušetřit místo v digitální paměti. Běžně se využívá v hudebním průmyslu a také u knih ve formátu DAISY.

MP3 přehrávač – zařízení pro přehrávání digitálních zvukových nahrávek ve formátu MP3.

Optické rozpoznávání znaků (Optical Character Recognition) – metoda, která umožňuje převedení naskenovaných textů do digitální verze.

Převod textu na řeč (TTS – Text-To-Speech) – tvorba lidské řeči prostřednictvím počítačového programu („syntezátoru řeči“) používaná k převedení elektronického textu do syntetické řeči.

Řečová syntéza – tvorba lidské řeči prostřednictvím počítačového programu („syntezátoru řeči“).

Snadno čitelné knihy – už existující knihy upravené ke snadnému čtení nebo knihy speciálně vytvořené pro lidi se sníženými intelektovými (kognitivními) schopnostmi nebo s poruchami čtení (Panella).

Snadno čitelné materiály – úpravy textů, které je činí snadnějšími ke čtení i k pochopení obsahu, určené pro osoby s poruchami čtení nebo obtížemi při chápání textu – měli bychom se snažit, aby byly pro tyto čtenáře i dostatečně zajímavé (Panella).

Synchronizovaný text a řeč – proces, jímž se zvuková nahrávka lidské nebo syntetické řeči připojuje jako synchronizovaná vrstva k elektronickému textu.

Tablet – malý přenosný počítač ve tvaru desky s dotykovou obrazovkou, která se používá jako hlavní způsob ovládání (místo klávesnice nebo myši).

Výjimky z autorských **práv nebo jejich omezení** jsou zvláštní podmínky, za nichž je možné omezit nebo přerušit platnost autorských práv – jedná se například o citování části díla, jeho využití ke vzdělávacím účelům či parodickým verzím nebo zpřístupnění díla pro osoby s postižením.

Zvětšovací pravítko – průhledné pravítko, které zvětšuje text řádek po řádku, s linkou vedoucí čtenářův pohled.

Zvuková kniha (audiokniha) – záznam hlasu člověka čtoucího literární dílo, většinou určený ke komerčnímu prodeji.

9. Poznámky

9.1 Předmluva

Původ směrnice
Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia. (IFLA Professional Reports No. 70, autorky: Gyda Skat Nielsen a Birgitta Irvall, 2001). Směrnice je dostupná v sedmi jazycích. *http://www.ifla.org/publications/ifla-professional-reports-70*

Východiska směrnice
Convention on the Rights of Persons with Disabilities
http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf

9.2 Kapitola 1: Co je to dyslexie?

British Dyslexia Association (2013) Dyslexia research information. *http://www.bdadyslexia.org.uk/about-dyslexia/further-information/dyslexiaresearch-information-.html* [cit. 4. 11. 2013]

Davis, C. (2005). Shallow vs Non-shallow Orthographies and Learning to Read. Workshop 28-29 September 2005. A Report of the OECD-CERI Learning

Sciences and Brain Research. Cambridge, United Kingdom: St. John´s College, Cambridge University

Elliott, J. G. and Grigorenko, E. L. (2014). The Dyslexia Debate. New York, USA, Cambridge University Press

European Dyslexia Association (2013) What is dyslexia? *http://www.eda-info.eu/nl/about-dyslexia.html* [cit. 4. 11. 2013]

International Dyslexia Association (2013) What is dyslexia? *http://www.interdys.org/FAQ.htm* [cit. 4. 11. 2013]

National Center for Learning Disabilities (2013) Dyslexia. *http://www.ncld.org/types-learning-disabilities/dyslexia* [cit. 4. 11. 2013]

Panella (2009) Glossary of Terms and Definitions. (IFLA Professional reports No. 117, by Nancy Panella, 2009) *http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/117.pdf*

Shaywitz, S. E. (1998) Dyslexia. In N Engl J Med 1998; 338:307-312 January 29, 1998 *http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJM199801293380507*

Stanovich (1986) Matthew effects in reading: Some consequences of individual differences in the acquisition of reading. Reading Research Quarterly, 21(4), 360-407. *http://dx.doi.org/10.1598/RRQ.21.4.1*

British Dyslexia Association (2012)
http://www.bdadyslexia.org.uk/files/BritishDyslexia-Association-fulfilling-potential-Response.pdf [cit. 2. 10. 2014]

9.3 Kapitola 3: Vítejte v naší knihovně!

Auxiliary Aids (2011) Auxiliary aids and access to learning for children and young people with dyslexia/ severe reading difficulties, Nota February 2011 *http://www.nota.nu/sites/default/files/English_version_of_survey.pdf* [cit. 8. 7. 2013]

Talking Books (2013) Talking books and reading children. Children describing their use of talking books, The Swedish Agency for Accessible Media, 2013
http://www.mtm.se/documents/logotyp/talkingbooks_rapport_webb.pdf [cit. 10. 9. 2013]

9.4 kapitola 5: Materiály ve fondu

Guidelines for easy-to-read materials. (IFLA Professional reports No. 120. Revision by Misako Nomura, Gyda Skat Nielsen a Bror Tronbacke, 2010) *http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/120.pdf*

9.5 Kapitola 6: Čtecí zařízení a asistivní technologie

Deponio (2012) Pamela Deponio. Dyslexia and Co-occurring Specific Learning Difficulties, University of Edinburg.
http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-print-disabilities/conferencesseminars/2012-08-tallinn/2012-08-08-deponio.pdf [cit. 18. 12. 2013]

Schneps MH, Thomson JM, Chen C, Sonnert G, Pomplun M (PLOS, 2013). EReaders Are More Effective than Paper for Some with Dyslexia. *http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0075634* [cit. 18. 12. 2013]

9.6 Kapitola 8: Slovník základních pojmů

Panella (2009) Glossary of Terms and Definitions. (IFLA Professional reports No. 117, by Nancy Panella, 2009)
http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/117.pdf

Oxford English Dictionary, online edition [cit. 24. 6. 2014]

Working Group Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia – Revised and extended, 2014

Dodatek A: Příklady dobré praxe

Cílem následujících stránek není uvést úplný přehled, ale motivovat a inspirovat.

Česká republika

Krajská knihovna Vysočiny (Havlíčkův Brod) nabízí speciální fond knih, časopisů, zvukových knih, knih se zkrácenými texty a deskových her pro dyslektické děti a odbornou literaturu pro jejich rodiče a učitele a dále speciální výukové programy Mentio a Včelka. Poskytuje asistivní služby u PC. Dětem s diagnostikovanou dyslexií poskytuje registraci v knihovně bezplatně.
https://www.kkvysociny.cz/sluzby/specializovane-sluzby/

Knihovna města Hradce Králové nabízí pro rozvoj čtenářských dovedností dětí s dyslexií výukové a didaktické pomůcky, knihy a pracovní sešity: didaktické hry, které pracují se slovy a slabikami a hry a knížky, které podporují slovní zásobu a propojují obrázek, text, případně hmat. Čtenáři si rovněž mohou zapůjčit čtecí okénka, pomocné karty pro výuku měkkého a tvrdého „i/y“, pracovní sešity, v nichž se správná řešení vyplňují na vložené folie, bzučák pro nápravu SPU, hmatové karty s vyjmenovanými slovy, čtecí záložky s výřezem a hmatové destičky. V nabídce je interaktivní učebnice českého jazyka pro výuku pravopisu pro děti s dyslexií či látková Komunikační taška, k níž knihovna nabízí čtenářům karty z mnoha oblastí života (na kartě je vždy obrázek věci, činnosti apod. a současně text; každá je opatřena suchým zipem; dítě pak může samo pomocí obrázků i slov skládat věty a vkládat je do „stránek“ komunikační knihy).
Na pomoc rodičům i pedagogům jsou k dispozici knihy s tematikou dyslexie.
https://www.knihovnahk.cz

Knihovna Kroměřížska Kroměříž realizovala v r. 2016 projekt Četbou i malbou ke knížce pro děti s dyslexií. Pracovní listy vytvořené v rámci projektu na stránce:
https://www.knihkm.cz/userfiles/files/15/pracovni_listy.pdf

Knihovna města Olomouce
Pobočka Jungmannova se ve výukových programech zaměřuje na děti se speciálními požadavky, a to včetně dětí s dyslexií. Pro

ně jsou připraveny specifické programy: užívají se obrazové prezentace (obrázkové i elektronické); zařazují se videoukázky doplněné mluveným projevem; z fondu se využívají zejména knihy s logopedickou tematikou, např. Logopedické pohádky, dále zvukové knihy a knihy s velkými písmeny. Mezi nejnavštěvovanější patří beseda Pravěk (historie lidstva), kde v následném obrazovém kvízu děti s dyslexií doplňují jednoduchý text, a Neotesánek (o slušném chování) – tato interaktivní beseda pracuje s obrazem. Oblíbená je také beseda Olomoucký orloj, kde na závěr děti tvoří jednoduchou skládačku orloje.

Pobočka Neředín se věnuje starším žákům (5. – 9. ročník) z logopedické ZŠ. Velká část žáků navštěvujících tuto školu jsou dyslektici. Zde se pracuje hlavně s textem – žáci si procvičují čtení a zároveň porozumění textu. Knihovnice vybere knihu tak, aby zaujala danou věkovou kategorii, a díky vhodně voleným otázkám o textu všichni společně diskutují. Při lekcích jsou využívány knihovnické kostky.

Jako celek nabízí knihovna v ústředí i všech pobočkách rodičům a učitelům řadu publikací věnovaných problematice dyslexie nebo teoriím alternativních způsobů výuky čtení.
http://www.kmol.cz/

Knihovna města Ostravy využívá v práci s dyslektickými dětmi prostorových textilních písmen, vizuálních materiálů, výukového učebního systému Logico Picollo. Doporučuje dětem, rodičům i učitelům knihy vhodné pro dyslektické děti.
http://www.kmo.cz/

Krajská knihovna Františka Bartoše Zlín nabízí v oddělení pro děti speciálně vyčleněný fond nazvaný „Literatura pro rodiče“. V této sekci jsou knihy rozděleny podle zaměření

- rodičovská výchova
- předškolní výchova a vzdělávání
- děti se specifickými potřebami (hyperaktivita, poruchy pozornosti, autismus…)
- poruchy učení (dyslexie, dyskalkulie…)
- čtení (čtenářské návyky, čtenářské dovednosti)
- poruchy řeči, logopedie
- hry pro rozvoj osobnosti
- dramatická výchova

V nabídce má také tzv. logopedické kufříky – tematické kufříky pro práci rodičů s dětmi, které obsahují literaturu k procvičení řečových dovedností dítěte, oromotorická cvičení, logomotorická cvičení, logopedická pexesa, didaktické hračky vhodné k rozvíjení řečových dovedností.

Pro začínající čtenáře je určena sekce „První čtení“. Zde jsou k dispozici knihy s velkými písmeny a jednoduchými texty vhodné i pro dyslektické čtenáře. Děti mohou rovněž využívat bohatou nabídku audioknih, přístupné jsou výukové programy Včelka a Rozečti se a speciální didaktické pomůcky, jejichž součástí jsou i učební pomůcky LOGICO PRIMO a LOGICO PICCOLO.
https://www.kfbz.cz/

Dánsko

letbib.dk. Tento projekt shromažďoval příklady dobré praxe z veřejných knihoven v Dánsku i v zahraničí s cílem vytvořit jednoduchý a dostupný zdroj informací pro veřejné knihovny, aby mohly věnovat víc pozornosti uživatelům s poruchami čtení. Probíhal s podporou Dánské agentury pro kulturu.

Webové stránky projektu jsou rozděleny na dvě části, jednu určenou pro uživatele služeb a druhou pro knihovníky a odborníky v této oblasti. Stránky pro uživatele poskytují informace o doporučených knihách a internetových zdrojích a videa a softwarové aplikace usnadňující čtení. Knihovníci zde naleznou dobré nápady a rady týkající se marketingu, třídění a označení fondů a uspořádání prostor knihovny i informace o dalších užitečných webových stránkách, příklady dobré praxe a informační bulletin.
http://www.letbib.dk/about [cit. 16. 9. 2013]

Nota je dánská národní knihovna pro osoby s poruchami čtení, jejíž webové stránky jsou dostupné i v angličtině. Mimo jiné zde můžeme nalézt videa, na nichž mladí lidé popisují, jak dyslexie ovlivnila jejich život (s anglickými titulky).
http://www.nota.nu/node/111 [cit. 16. 9. 2013]

E17 je online knihovna Noty. Uživatelé zde mohou zvukové knihy vyhledávat, objednávat, stahovat nebo streamovat.
http://www.e17.dk/velkommen [cit. 16. 9. 2013]
Ukázka komiksu: *http://www.e17.dk/medier/39619* [cit. 5. 11. 2013]

Pusťte se do toho! Co může pomoci vaší knihovně, aby se mohla více zaměřit na služby osobám s dyslexií?
Informace o příkladech dobré praxe v knihovnických službách osobám s dyslexií z dánských veřejných knihoven v Ballerupu a Lyngby zazněly v příspěvku na konferenci P3 (satelitní konference LPD IFLA) konané v Belgii roku 2009: *Library Services for Print Disabled Persons through Partnerships with Publishers and Public Libraries* (*Knihovnické služby osobám s poruchami čtení umožněné spoluprací nakladatelů a veřejných knihoven*).
http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-printdisabilities/presentations/get_going_pedersen_mortensen.ppt [cit. 4. 6. 2014]

Finsko

Celia je knihovna financovaná finskou vládou, která vytváří a půjčuje literární díla ve formátech přístupných pro osoby, které nemohou číst běžné tištěné knihy, včetně dyslektiků. Knihovna také vydává učebnice pro všechny stupně vzdělávacího systému a převádí snadno čitelné knihy do zvukových nahrávek. Její webové stránky jsou dostupné i ve snadno čitelné verzi a obsahují funkci převodu textu na řeč. Knihovna zaměstnává speciálního pedagoga, který pomáhá vyvíjet produkty a zlepšovat služby pro děti s dyslexií. Ve spolupráci s organizacemi pracujícími s lidmi s dyslexií a dalšími specifickými poruchami učení vytvořila Celia speciální webovou stránku s informacemi o dyslexii, která obsahuje krátký test pro diagnostiku dyslexie (vycházející z testu vyvinutého Britskou dyslektickou asociací) a stránky, kde uživatelé mohou klást odborníkům otázky.
http://www.lukihairio.fi/sv/ [cit. 16. 9. 2013]

Senat.sakaisin je facebooková iniciativa knihovny Celia pro dospívající s dyslexií. Informace o ní byly zveřejněny na satelitním setkání LPD IFLA v Tallinnu v roce 2012 v příspěvku nazvaném: *Words Upside Down: Dyslexic Teens on Facebook (Slova vzhůru nohama: Dospívající dyslektici na Facebooku)*.
http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-print-disabilities/conferencesseminars/2012-08-tallinn/2012-08-09-katela.pdf [cit. 7. 11. 2013]

Asistenční psi pro rozvoj čtenářských schopností, kteří naslouchají nejistým dětským čtenářům při čtení v knihovnách, se rozšířili ze Spojených států i do Skandinávie. První, kdo ve Finsku tuto službu zavedl, byla veřejná knihovna ve městě Kaarina. Raisa Alameri, knihovnice se specializací na služby pro uživatele s postižením

z knihovny Sello, součásti městské knihovny v Espoo, představila tuto službu na konferenci IFLA v Helsinkách v roce 2012: *My mission is to listen: Read to a dog – but not just any dog (Moje poslání je naslouchat: čti psu – ale ne jen tak nějakému psu*.)
http://www.conference.ifla.org/past/2012/160-alameri-en.pdf [cit. 16. 9. 2013]

Japonsko

Chofu City Library (Městská knihovna Chofu) v Tokiu mohla rozšířit své služby pro osoby s dyslexií a dalšími poruchami čtení díky tomu, že se roku 2010 změnily japonské zákony týkající se autorských práv – mimo jiné vytvořila ve svých prostorách koutek pro multimediální knihy ve formátu DAISY s návody k jejich využití a také s letáky přinášejícími základní informace o dyslexii. Prostřednictvím této knihovny mají uživatelé přístup ke knihovně „Sapie" (Sapie Library), což je online knihovna s audioknihami ve formátu DAISY spravovaná Japonskou knihovnou pro publikace v Braillově písmu (Japan Braille Library) a Národní asociací informačních institucí pro osoby se zrakovým postižením (National Association of Information Facilities for People with Visual Disabilities).
Městská knihovna Chofu: *http://www.lib.city.chofu.tokyo.jp/hs/hs_service.html#serv05* [cit. 30. 11. 2013]
Knihovna Sapie: *https://www.sapie.or.jp/* [cit. 30. 11. 2013]

Kanada

Podcamp je „diskusní setkání pro lidi se zájmem o sociální média, blogování, mobilní telefony, vytváření webových stránek a celý internet mezi tím". V těchto účastníky řízených setkáváních mají mladí lidé možnost uplatnit svou kreativitu, a protože lidé s dyslexií jsou často velmi tvořiví, mohou je podobné aktivity motivovat i k návštěvě knihovny. *http://podcamphalifax.ca/* [cit. 16. 9. 2013]

Nizozemí

Makkelijk Lezen Plein (Tržiště pro snadné čtení) je zvláštní část oddělení pro děti a mládež v nizozemských a belgických (vlámských) knihovnách určená pro děti ze základních škol s poruchami čtení. S velkou péčí vybírané, přitažlivé materiály je motivují ke čtení, k čemuž přispívá i speciálně navržený nábytek umožňující, aby knihy byly vystaveny obálkou směrem ke čtenáři.

Díky této poutavé prezentaci materiálů *Makkelijk Lezen Plein* navštěvuje mnoho uživatelů, a to nejen dyslektici, ale i děti s menší slovní zásobou,

s AD(H)D nebo s autismem. Speciální pedagog ve funkci „poradce pro snadné čtení“ zde organizuje také aktivity pro rodiče, učitele a knihovníky. Webové stránky *www.makkelijklezenplein.nl a www.makkelijklezenplein.be* [cit. 5. 11. 2013] přinášejí informace o snadném čtení pro děti, rodiče, učitele i knihovníky.

Norsko

NLB, Norwegian Library of Talking Books and Braille (Norská knihovna zvukových knih a knih v Braillově písmu) poskytuje služby i osobám s poruchami čtení. Její fondy zahrnují beletrii pro všechny věkové skupiny a studijní literaturu pro studenty ve vyšších stupních vzdělávání. *http://www.nlb.no/en/about-nlb/facts/facts-about-nlb/* [cit. 5. 11. 2013]

„Právo číst“ je dlouhodobá akce pro podporu spolupráce a partnerství, jejímž cílem je upozorňovat na význam rovného přístupu k literárním zdrojům. „Šiřte slovo*“* byla první aktivita akce „*Právo číst*“, která měla motivovat veřejné knihovny v Norsku, aby pořádaly výstavy materiálů a přispívaly k šíření informací o dostupné literatuře. *http://rettilålese.no/* [cit. 16. 9. 2013]

Švédsko

Äppelhyllan (Jablkové regály) – ve většině švédských veřejných knihoven najdeme regály s knihami pro děti se specifickými potřebami označené symbolem jablka. *Jablkové regály* zprostředkovávají informace o materiálech vhodných pro děti s poruchami čtení a učitelé a rodiče se zde mohou poučit o různých médiích, která mohou děti v knihovnách využívat: o zvukových knihách, videích se znakovým jazykem pro děti s poruchami sluchu, knihách s reliéfními ilustracemi, knihách v Braillově písmu atd.
http://www.barnensbibliotek.se/Hem/OmBarnensbibliotek/English/tabid/439/Default.aspx [cit. 16. 9. 2013]
http://www.barnensbibliotek.se/appelhyllan/tabid/382/Default.aspx [cit. 7. 11. 2013]

Linköping Stadsbibliotek (Městská knihovna v Linköpingu) je dobrým příkladem poskytování služeb osobám s dyslexií. Tato veřejná knihovna spolupracuje s několika sociálními organizacemi ve městě, školí personál knihoven ve způsobech podpory pro osoby s dyslexií a pořádá kurzy pro učitele a další pracovníky ve školství.
http://www.linkoping.se/sv/Kultur-fritid/Linkopings-stadsbibliotek/Lasa-pa-olikasatt/ [cit. 16. 9. 2013]

Spolupráce mezi veřejnou knihovnou a pedagogy týkající se dětí a dospívajících s poruchami čtení – Městská knihovna v Linköpingu. V městské knihovně v Linköpingu bylo zřízeno unikátní centrum pro zlepšení práce s dětmi se specifickými poruchami učení, na jehož činnosti se podílejí pedagogové a psychologové. Cílem Språkpedagogiskt centrum (Centra pro výuku řeči) je zprostředkovat důležité informace o dyslexii a dalších poruchách čtení a jejich důsledcích všem, kdo pracují ve školství. Centrum pořádá školení pro učitele a dohlíží na jejich práci se žáky a také poskytuje informace dětem a rodičům. Jeden z knihovníků, zaměstnaný v centru na 0,1 úvazku, má za úkol vysvětlovat uživatelům možnosti využití zvukových knih, asistivních technologií a online katalogu Švédské agentury pro přístupná média (Swedish Agency for Accessible Media – MTM).

Mnoho knihoven ve Švédsku spolupracuje se školami anebo mají vzdělávací centrum pro osoby s postižením, včetně osob s poruchami čtení.

Iniciativu „*Collaboration between a public library and pedagogues regarding children and teens with print disabilities*“ („*Spolupráce mezi veřejnou knihovnou a pedagogy týkající se dětí a dospívajících s poruchami čtení*“) představila Anna Fahlbeck na satelitním setkání LPD IFLA v srpnu roku 2012 v Tallinnu.
http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-print-disabilities/conferencesseminars/2012-08-tallinn/2012-08-09-fahlbeck.pdf
[cit. 16. 9. 2013]

Gothenburg University Library (Univerzitní knihovna v Göteborgu) spravuje webovou stránku s informacemi pro studenty s dyslexií a zrakovým postižením:
http://www.ub.gu.se/help/funktion/ [cit. 16. 9. 2013].

Stadsbiblioteket Göteborg (Městská knihovna v Göteborgu) zřídila webovou stránku přinášející informace o dostupných metodách podpory při čtení a psaní, které jsou také blíže vysvětleny na videu:
http://goteborg.se/wps/portal/invanare/bibliotek/fa-hjalp/fa-las-och-skrivstod/!ut/p/b1 [cit. 16. 9. 2013].

The Centre for Easy-to-Read (Centrum pro snadné čtení) usiluje o to, aby se naplnilo právo všech lidí na přístup ke zprávám, informacím a literatuře odpovídající jejich potřebám a schopnostem. Tato instituce se věnuje několika cílovým skupinám, včetně osob s dyslexií, a slouží

jako zdroj odborných informací a školicí centrum. Najdeme zde velký výběr snadno čitelných materiálů a také knihovníka, který poskytne pomoc při jejich využívání. Webové stránky centra pak přinášejí rady a doporučení týkající se snadno čitelných publikací. Ve svém nakladatelství *LL-förlaget* centrum každý rok vydává okolo 25 knih, buď přímo napsaných ve snadno čitelných verzích, nebo adaptací klasických literárních děl.
http://www.lattlast.se/start/english [cit. 5. 11. 2013]

USA

Organization of Learning Ally (Organizace spojenců v učení) je celonárodní nezisková organizace, která podporuje studenty se specifickými poruchami učení a jejich rodiny.
https://www.learningally.org/parents-students/is-it-dyslexia/ [cit. 5. 11. 2013]

The Bookshare Project (Projekt sdílení knih) je online knihovna s materiály upravenými pro uživatele s poruchami čtení, jejíž provoz financuje americké ministerstvo školství. Knihovna na stránce *Bookshare.org* poskytuje osobám s poruchami čtení ze Spojených států legální přístup k více než 40 000 knih a 150 časopisům převedeným do Braillova písma, tiskům s velkým písmem nebo digitálním formátům, které se dají převést na syntetickou řeč.
https://www.bookshare.org/ [cit. 5. 11. 2013]

Reading Rockets („Čtoucí rakety“) z Washingtonu, D. C., je celonárodní iniciativa pro multimediální gramotnost nabízející informace, jak se mohou děti naučit číst, proč jich tolik má se čtením problémy a jak jim mohou dospělí pomoci. Iniciativa se snaží šířit povědomí o nejlepších strategiích, založených na výzkumech, mezi učitele, rodiče, knihovníky a všechny ostatní, kdo se snaží pomáhat dětem stát se dobrými a sebevědomými čtenáři.
http://www.readingrockets.org/atoz/dyslexia [cit. 5. 11. 2013]

Dyslexia Help with The Regents of the University of Michigan (Pomoc studentům s dyslexií ve spolupráci se členy správní rady Univerzity v Michiganu). Tato webová stránka poskytuje informace pro studenty s dyslexií – jak dyslexii a její důsledky chápat, jak si vytvořit plán postupu pro získání pomoci a jak pomoc začít přijímat.
http://dyslexiahelp.umich.edu/dyslexics/learn/what-dyslexia/best-practices [cit. 5. 11. 2013]

The Yale Center for Dyslexia & Creativity (Centrum pro dyslexii a kreativitu Yaleovy univerzity). Webová stránka centra přináší novinky o výzkumných pracích týkajících se dyslexie a poskytuje informace o zdrojích podpory určené studentům s dyslexií, jejich rodičům, pedagogům, univerzitní psychologům a poradcům. Snaží se také studentům s dyslexií připomenout jejich silné stránky, a tak je povzbudit, aby se o dostupnou pomoc ucházeli.
http://dyslexia.yale.edu/links.html [cit. 5. 11. 2013]

The Reading Education Assistance Dogs (Výuka čtení s pomocí asistenčních psů – R.E.A.D.). Tento program zlepšuje čtenářské dovednosti a komunikační schopnosti dětí velmi působivou metodou: pomocí čtení zvířatům. R.E.A.D. byl prvním programem, který využíval terapeutická zvířata pro pomoc dětem při čtení a komunikaci a také je učil mít rád knihy a čtení. Metoda se od listopadu 1999, kdy byla poprvé uplatněna v Salt Lake City, postupně šíří po celém světě.
http://www.therapyanimals.org/Read_Team_Steps.html [cit. 28. 6. 2014]

Velká Británie

Birmingham Public Library (Veřejná knihovna v Birminghamu) má speciální webové stránky pro osoby s dyslexií:
http://www.birmingham.gov.uk/cs/Satellite?c=Page&childpagename=LibAccessibility/PageLayout&cid=1223092571076&pagename=BCC/Common/Wrapper/Wrapper [cit. 16. 9. 2013].
Knihovna také vytvořila svůj vlastní standard týkající se dyslexie:
http://www.birmingham.gov.uk/cs/Satellite?c=Page&childpagename=Lib-Accessibility%2FPageLayout&cid=1223092571068&pagename=BCC%2FCommon%2FWrapper%2FWrapper [cit. 16. 9. 2013]

Essex University Library (Knihovna univerzity v Essexu) zřídila webové stránky pro studenty s dyslexií a specifickými poruchami učení s informacemi o asistivních technologiích, organizaci individuálních zkoušek, nahrávkách přednášek a speciálních knihovnických službách.
http://www2.essex.ac.uk/stdsup/disab/disabilities/dyslexia.shtm [cit. 16. 9. 2013]

Essex Public Library (Veřejná knihovna hrabství Essex) získala roku 2011 cenu „*Jodi Awards"* za webovou stránku „*Digital Access for People*

with Learning Disabilities“ (Digitální přístup pro lidi se specifickými poruchami učení). Cena „*Jodi Awards“* se uděluje britským muzeím, knihovnám a archivům za nejlepší využití digitálních technologií pro zlepšení přístupu k jejich službám pro občany s postižením. Na webové stránce knihovny z Essexu najdeme například „*Easy Read Guide“* (*Průvodce snadným čtením*) určeného pro uživatele s poruchami čtení: *http://www.essex.gov.uk/Libraries-Archives/libraries/Documents/Welcomelibraries-easyread.pdf*
http://www.essex.gov.uk/Libraries-Archives/libraries/Pages/Acces-for-disabledpeople.aspx [cit. 16. 9. 2013]

Load2Learn („Mnoho věcí k naučení“) je online zdroj pro pomoc školám, aby dokázaly lépe podporovat žáky a studenty s dyslexií a s dalšími poruchami čtení. Na přípravě materiálů pro „*Load2Learn“* spolupracují celonárodní charitativní organizace „*Dyslexia Action“* (*Akce pro dyslexii*) a „*Royal National Institute of Blind People“* (*Královský národní institut pro nevidomé* – RNIB).
https://load2learn.org.uk/ [cit. 16. 9. 2013]

Skotsko – Edinburgh University Library (Knihovna univerzity v Edinburghu) spravuje webovou stránku pro uživatele s postižením s informacemi o dostupných materiálech a informačních službách, poskytující rovněž návody, jak vytvářet dokumenty, prezentace a online materiály pro osoby s postižením, stejně jako informace o asistivních technologiích. Všechny dokumenty knihovny jsou publikovány v několika různých formátech. Na všech univerzitních počítačích je také dostupné široké spektrum asistivních softwarových aplikací, včetně speciálního softwaru pro osoby s dyslexií. Knihovníci se mohou každoročně zúčastnit školení, jak lépe rozeznat uživatele se specifickými potřebami, jehož součástí jsou i informace o dyslexii.

Univerzita také zřídila „*Student Disability Service*“ (*Službu pro studenty s postižením*), která se zabývá individuálními úpravami studijních podmínek a učebních materiálů pro tyto studenty včetně přizpůsobení knihovnických služeb, jako je například delší výpůjční doba. Knihovna zaměstnává odborného knihovníka, zvaného „*Disability Information Officer“*, který poskytuje informace uživatelům s postižením.
http://www.ed.ac.uk/schools-departments/information-services/services/helpconsultancy/accessibility [cit. 16. 9. 2013]

Vlámsko (Belgie)

Luisterpuntbibliotheek je vlámská veřejná knihovna se službami osobám s poruchami čtení. Akci *Nesnáším čtení!* představila Saskia Boets na satelitním setkání LPD IFLA v srpnu 2012 v Tallinnu: *I hate reading! Dyslexic? Go for an audio book! A campaign in Flanders for young potentials with dyslexia (Nesnáším čtení! Jsi dyslektik? Vypůjč si zvukovou knihu! Vlámská akce pro nadané mladé lidi s dyslexií)*. *http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-print-disabilities/conferencesseminars/2012-08-tallinn/2012-08-08-boets.pdf* [cit. 16. 9. 2013], *http://www.ikhaatlezen.be* [cit. 16. 9. 2013] *http://www.luisterpuntbibliotheek.be/nl/english* [cit. 15. 9. 2013]

Dodatek B: Základní informace o dyslexii

Úvod

Cílem tohoto dodatku není poskytnout úplné informace o dyslexii a jejích důsledcích. Mnozí knihovníci si však jistě rádi rozšíří znalosti v této oblasti, aby dokázali osobám s dyslexií nabízet služby „na míru".

Proto zde chceme uvést přehled spolehlivých a objektivních zdrojů, kde mohou knihovníci nalézt potřebné informace. Naší snahou bylo nabídnout co nejširší spektrum materiálů z celého světa, i když z pochopitelných příčin pochází velká část zdrojů především ze západní Evropy a USA.

Převaha publikací a webových stránek z anglicky hovořících zemí má dva důvody – za prvé je angličtina v IFLA nejčastěji užívaným jazykem a za druhé je to jazyk s ortograficky velmi hlubokým charakterem, a tudíž většině čtenářů (a samozřejmě zvláště těm s dyslexií) přináší čtení anglicky psaných materiálů mnoho problémů.

Abychom udrželi zdroje aktuální, budeme je každoročně kontrolovat a jejich nejnovější verze zveřejňovat na webových stránkách IFLA (*www.ifla.org/lsn*).

Dyslexie

1. *http://www.beatingdyslexia.com* je webová stránka pro osoby s dyslexií, ale také pro každého, kdo chce vědět o dyslexii víc, aniž by musel číst odborné články a knihy. Většina informací je nahrána na videích.
2. The International Dyslexia Association: *http://www.interdys.org/*
3. The Australian Dyslexia Association: *http://dyslexiaassociation.org.au/*
4. The European Dyslexia Association: *http://www.eda-info.eu/*
5. The British Dyslexia Association: *http://www.bdadyslexia.org.uk/*

6a. Sdílení zkušeností na stránkách „*Dyslexia International*". Tato nevládní organizace, která je partnerem UNESCO, nabízí online kurz o dyslexii v angličtině na stránkách: *http://www.dyslexia-international.org*.

6b. Francouzskou verzi tohoto kurzu lze nalézt na: *http://www.dyslexiainternational.org/ONL/FR/Course/Intro.htm*.

7. Mezinárodně uznávaný odborník Dr. Keith Stanovich hovoří na tomto videu o Matoušově efektu ve vztahu ke čtení: *http://www.youtube.com/watch?v=IF6VKmMVWEc.*
8. The Yale Center for Dyslexia and Creativity: *http://dyslexia.yale.edu/index.html*

9. Dvě specializované sekce IFLA – „Knihovnické služby pro osoby se speciálními potřebami“ (Library Services to People with Special Needs – LSN) a „Knihovny sloužící osobám s poruchami čtení“ (Libraries Serving Persons with Print Disabilities – LPD) – poskytují na svých webových stránkách prostor, kde knihovny a organizace pracující s lidmi s poruchami čtení mohou spolupracovat a sdílet své zkušenosti: *http://www.ifla.org/lsn a http://www.ifla.org/lpd.*

Inkluze

UNESCO – komunikace a informace: *http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/access-toknowledge/access-for-people-with-disabilities*

Modely zdravotního postižení

Definice modelů zdravotního postižení (Disabled World, 2013): *http://www.disabled-world.com/definitions/disabilitymodels.php*

Informace o různých pohledech na modely zdravotního postižení lze nalézt v „*The Stanford Encyclopedia of Philosophy*“ (*Stanfordská encyklopedie filosofie*) v článcích souvisejících s tímto tématem:

Článek 2 – Definice
Článek 8 – Zvyšování povědomí o postižení
Článek 9 – Přístupnost
Článek 21 – Svoboda projevu a názoru a přístup k informacím
Článek 24 – Vzdělávání
Článek 30 – Účast na kulturním životě, rekreace, volný čas a sport
http://plato.stanford.edu/entries/disability/#ModDis
http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml

Animovaný film na YouTube objasňující podstatu sociálního modelu zdravotního postižení:
http://www.youtube.com/watch?v=9s3NZaLhcc4

Informační materiál „*Understanding disability, a good practice guide*“ (*Jak chápat postižení, průvodce s příklady dobré praxe*) lze stáhnout z webových stránek ETTAD (*Enabling Teachers and Trainers to Improve the Accessibility of Adult Education for People with Disabilities – Umožnit učitelům a lektorům zlepšit přístup lidí s postižením k celoživotnímu vzdělávání*): *http//ettad.eu/Understanding%20Disability%20-%20guide%20to%20good%20practice.pdf*

Omezení autorských práv

Výjimky z autorských práv a jejich omezení (srov. 2.2)
Na autorská práva můžeme pohlížet jako na snahu o zajištění rovnováhy mezi právy autorů (nebo jejich zástupců) a právy uživatelů (čtenářů). Většina zákonů o autorských právech vypočítává zvláštní případy, kdy jsou práva autorů přerušena nebo omezena – tzv. *výjimky a omezení*. Zákony týkající se autorských práv (a výjimek) se v jednotlivých zemích liší a mají tedy územně omezený dosah – co je dovoleno v jedné zemi, může být v jiné protizákonné. Světová organizace duševního vlastnictví (World Intelectual Property Organisation – WIPO) je agenturou OSN, která se snaží prosadit jednotná pravidla týkající se autorských práv (*www.wipo.org*).

Na mezinárodní scéně vzrůstá povědomí, že výjimek z autorských práv, které byly původně určeny především pro osoby se zrakovým postižením, by mohli s prospěchem využívat i lidé s jinými typy poruch. (http://*www.visionip.org/portal/en*)

27. června 2013 byla přijata Marrákešská smlouva o usnadnění přístupu k vydaným dílům pro osoby nevidomé, zrakově postižené nebo s jinou poruchou čtení (Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired or Otherwise Print Disabled) umožňující využívat tento přístup i osobám, které trpí „nevyléčitelným postižením v oblasti vnímání nebo čtení…“. Existuje také Evropské memorandum o porozumění (European Memorandum of Understanding), zahrnující osoby s dyslexií do kategorie uživatelů, kteří mají právo těchto výjimek využít.
http://www.wipo.ing/dc2013/en/
http://ec.europa.eu/Internal_market/copyright/initiatives/access/index_en.htm

Je dyslexie zahrnuta do výjimek z autorských práv?
Mnohé specializované knihovny poskytují služby osobám se zrakovým postižením i osobám s poruchami čtení. Různé verze národních zákonů o autorských právech však ne vždy umožňují osobám s dyslexií využít výjimek z autorských práv, a navíc omezený rozpočet těmto knihovnám v mnoha případech neumožňuje poskytovat celý rozsah služeb i osobám s dyslexií.

Knihy vydané nebo upravené podle výjimek pro osoby s postižením si mohou vypůjčit jen uživatelé, jimž to zákony výslovně dovolují. Předpisy regulující tento uzavřený oběh materiálů se tak někdy mohou dostat do rozporu s protidiskriminační politikou veřejných knihoven.

Pokud vaše národní zákony týkající se autorských práv nezahrnují výjimky pro osoby s poruchami čtení (včetně dyslexie), je nutné informovat místní knihovnickou komunitu, že takové zákony jsou v rozporu se současnými mezinárodními právními úmluvami týkajícími se autorských práv, jako jsou například Marrákešská smlouva a Evropské memorandum o porozumění. Knihovny hrají významnou roli v poskytování přístupu k informacím a mají povinnost snažit se ovlivňovat vládní politiku a legislativu ve prospěch uživatelů s postižením.

Silným právním argumentem pro možnost využívání speciálních kopií nebo technologií, aby mohly osoby s dyslexií dosáhnout rovného přístupu k informacím, může být odkaz na Úmluvu OSN o právech osob se zdravotním postižením (United Nations Convention on the Rights of Persons with a Disability – UNCRPD) z roku 2008. Informace o rozsahu platnosti UNCRPD ve své zemi můžete zjistit u Sekretariátu OSN pro Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením (Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities), který je součástí Oddělení pro sociální politiku a rozvoj (Division for Social Policy and Development) Sekretariátu OSN:
http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml

British Dyslexia Association (*Britská dyslektická asociace*) podává informace o Zákonu o rovném přístupu ve Velké Británii (*UK Equality Act*) na stránce:
http://www.bdadyslexia.org.uk/aboutdyslexia/adults-and-business/disability-discrimination-act-.html

Je možnost vypůjčit si elektronické knihy pro čtenáře s dyslexií důležitá?
Elektronické knihy jsou pro osoby s dyslexií neobyčejně významné, protože jim umožňují upravit si texty podle své potřeby. Jednotlivé formáty elektronických knih mají různý rozsah funkcí – u těch s největšími možnostmi si čtenář může nastavit velikost a typ písma, měnit barvu pozadí nebo zapnout převod textu na řeč a vytvořit si tak hlasový výstup. Sami uživatelé s dyslexií by se měli zasadit o to, aby knihovny mohly získat oprávnění zahrnout elektronické knihy do svých výpůjčních práv, a tak mohly začít i tyto knihy půjčovat. IFLA vede kampaň za tato práva a nedávno vydala dokument nazvaný „*Principles of Library eLending*“ (*Principy půjčování elektronických knih*).

IFLA je významnou platformou usilující o to, aby byl hlas knihovníků slyšen i na mezinárodním fóru. Proto také zřídila „*Výbor pro právní*

záležitosti IFLA“ (*Committee on Copyright and Other Legal Matters* – CLM), jehož členy jsou přední odborníci na tuto problematiku (*http://www.ifla.org/clm*).

Tištěné texty vhodné pro osoby s dyslexií

Pokud je to možné, je dobré používat:

- bezpatkové písmo, jako je Arial nebo Verdana nebo speciálně vytvořený typ písma Opendyslexic – *http://opendyslexic.org/about/*;
- velikost písma 12 nebo 14;
- řádkování 1,5 nebo dvojité;
- papír smetanové barvy;
- členění textu do krátkých odstavců s využitím nadpisů a podnadpisů;
- **tučné** písmo pro zdůraznění části textu, spíše než *kurzívu* nebo podtržené písmo;
- vkládání důležitých částí textu do rámečku;
- zarovnání textu doleva – rovný okraj vlevo, nerovný okraj vpravo;
- rozdělení textu na sloupce, nenechávat dlouhé řádky.

Je třeba se vyhnout:

- příliš dlouhým větám;
- dlouhým odstavcům;
- začínání nové věty na samém konci řádku;
- lesklému papíru, který může oslňovat;
- zbytečnému používání hůlkového písma;
- slabému papíru, kdy prosvítá text z druhé strany;
- zbytečnému používání spojovacích čárek.

„*BDA Dyslexia Style Guide*“ (*Doporučení „British Dyslexia Association“ pro texty určené osob*ám *s dyslexií*): *http://www.bdadyslexia.org.uk/aboutdyslexia/further-information/dyslexia-style-guide.html*)

Tato doporučení můžeme využít i při rozhodování, které z vydání dané publikace je nejvhodnější pro osoby s dyslexií nebo když vytváříme své vlastní dokumenty (jako jsou desky s informačními materiály, tištěné letáky nebo texty pro webové stránky knihovny).

Skvělé tipy pro vytváření tištěných materiálů příjemných pro osoby s dyslexií najdete na: *http://www.altformat.org/index.asp?pid=344*.

Snadno čitelné materiály

V roce 2010 vydala IFLA druhé, přepracované, vydání „*Guidelines for easy-to-read materials*“ (*Professional report 120 – Směrnice pro snadno čitelné materiály, Odborná zpráva 120*).

Některá vodítka pro tvorbu snadno čitelných materiálů nebo úpravy již vytvořených textů:

- Vyhněte se abstraktním výrazům: vyjadřujte se stručně, jednoduše a konkrétně.
- Struktura vyprávění by se měla držet jednoduché a přímé dějové linky s logickou návazností.
- Symbolické řečové figury (například metafory) používejte pouze výjimečně.
- Vyhněte se obtížným slovům, ale i přesto se snažte používat slovní zásobu, která je důstojná dospělého člověka.
- K vysvětlení významu méně obvyklých slov využijte kontext vyprávění.
- Složitější dějové situace popisujte konkrétním a logickým způsobem.
- Sled událostí by měl respektovat logický časový rámec.
- Než půjde materiál do tisku, dejte jej zástupcům cílové skupiny k připomínkám.

A ještě jedna praktická zásada získaná z dlouholetých zkušeností: pište tak, jako byste příběh vyprávěli tváří v tvář svému čtenáři.

Jednoduchost snadno čitelných materiálů by neměla činit dojem blahosklonné shovívavosti autora vůči čtenáři. Kvalitní kniha psaná jednoduchým jazykem může přinést pozitivní čtenářský zážitek pro každého.

Kde najdeme snadno čitelné publikace?
Mezinárodní síť snadno čitelných publikací (*International Easy-to-Read Network – http://www.easytoread-network.org*) založená roku 2005 evropskými organizacemi pro snadno čitelné materiály, je otevřená každému, kdo má o takové materiály zájem a chce se zapojit do jejich vytváření. Její členové se pravidelně setkávají na konferencích a seminářích. Nedávné aktivity se soustředily na tvorbu doporučení pro vytváření snadno čitelných webových stránek, které odpovídají „*Směrnici pro dostupnost webu*“ Mezinárodního konsorcia pro webové standardy (*W3C Web Accessibility Guidelines*).

Jak začlenit zvukové knihy ve formátu DAISY do fondu?

V mnoha zemích nabízejí specializované knihovny pro osoby s poruchami čtení online služby, kde si mohou čtenáři stáhnout nebo přímo poslouchat zvukové knihy ve formátu DAISY. Audioknihy ve formátu DAISY se nedají koupit na běžném trhu – historií svého vzniku jsou spojeny s knihovnickými službami osobám se zrakovým postižením a tato skutečnost může způsobovat problémy s jejich zařazením do fondu veřejné knihovny, přestože zvukové knihy ve formátu DAISY nabízejí mnohem více funkcí než běžné typy komerčních audioknih, a mohou je tak využít i jiné skupiny uživatelů, než jsou osoby s poruchami čtení.

- Zvukové knihy ve formátu DAISY jsou dokonalou volbou pro čtenáře s dyslexií, takže pokud je to možné, snažte se je zahrnout do svých výpůjčních služeb.
- Výpůjční služby audioknih ve formátu DAISY můžete rozšířit tím, že spojíte síly se svou národní knihovnou pro služby osobám se zrakovým postižením. Například všechny veřejné knihovny ve Švédsku nabízejí knihy ve formátu DAISY jako součást svých běžných služeb.
- Musíme usilovat o to, aby si čtenáři mohli knihy ve formátu DAISY stáhnout do svých mobilních telefonů nebo MP3 přehrávačů se softwarem umožňujícím přehrávání knih ve formátu DAISY (jako je aplikace *Read2Go*).
- Software pro přehrávání zvukových knih ve formátu DAISY se dá zdarma stáhnout z webové stránky: *http://www.daisy.org/tools/splayback*.

Nevýhody digitálních textů

Využívání digitálních neboli elektronických souborů může mít i některé nevýhody:

- Není vždy možné získat digitální soubor, který obsahuje celý text literárního díla.
- Digitální soubory mohou být chráněny opatřeními „*Správy digitálních práv*“ (*Digital Rights Management* – DRM), která brání neoprávněnému kopírování díla, a to může způsobit nefunkčnost aplikací převodu textu na řeč.
- Převedení tištěné knihy na digitální soubor je obtížné a časově náročné, a také zde existuje riziko vzniku většího počtu pravopisných chyb během procesu optického rozpoznávání znaků (*Optical Character Recognition* – OCR).

- Čtení textu na obrazovce počítače si lidé spojují spíše s učením nebo prací, a nikoliv se čtením pro zábavu – to ovšem nemusí platit pro čtení na tabletu.

Podrobnější informace o přístupnosti elektronických materiálů najdete na webové stránce: *http://hub.eaccessplus.eu/wiki/Accessible_documents*.

Elektronické knihy

Mnohé elektronické knihy se dají číst i na TFT/LCD displejích notebooků, tabletů nebo mobilních telefonů, vyžadují však speciální aplikaci jako je *Adobe Digital Edition* nebo *iBook*, a v mnoha případech i odemknutí digitální ochrany souborů. Při čtení elektronických knih na notebooku nebo tabletu je možné využít i další funkce pro prohloubení čtenářského zážitku, například barevné obrázky, zvukové nahrávky a videa. Přidání těchto multimediálních prvků k digitálnímu textu také může zlepšit přístupnost elektronických knih pro čtenáře s dyslexií. Formát EPUB (na jehož vytvoření se podílelo i konsorcium DAISY) může být příkladem standardu s přesně stanovenými pravidly v otázkách přístupnosti díla, což umožňuje vyhnout se mnoha problémům, s nimiž se autoři a vydavatelé souborů přístupných pro osoby s postižením musí u jiných děl potýkat.

Ochranná opatření pro elektronické knihy

Ochranná opatření, která vydavatelé a knihkupci zavádějí, aby zabránili nezákonnému kopírování literárních děl, mohou ovlivnit přístup k elektronickým knihám. Například elektronické knihy zakoupené u společnosti Amazon se dají číst jen na čtečce Kindle a knihy z iBook Store pouze na čtečkách iBooks. Většina velkých knihkupeckých řetězců sice nepřevádí elektronické soubory do svého vlastního zákonem chráněného formátu, ale mnozí z nich vyvíjejí vlastní aplikace, aby zabezpečili prodávané soubory a připoutali zákazníka ke svému prodejnímu řetězci. Je často obtížné (ne-li nemožné) vyjmout elektronický soubor z dané aplikace a okopírovat jej na čtecí zařízení podle výběru čtenáře.

Mohou knihovny půjčovat elektronické knihy?

Stejně jako se nakladatelé snaží vyřešit obtížnou otázku, jaký způsob prodeje elektronických knih by byl nejvhodnější, i knihovny podstupují náročná jednání s nakladateli o podmínkách výpůjček elektronických knih. Ve většině zemí nejsou elektronické knihy zahrnuty do výjimek

z autorských práv pro vydávání a půjčování literárních děl osobám s postižením. Pokud je však elektronická kniha, která je jinak pro osoby s postižením nepřístupná, převedena do přístupnější verze, mohou knihovny využít výjimky z autorských práv pro uživatele s postižením a tyto upravené elektronické knihy svým čtenářům s dyslexií půjčovat.

Příklady zdrojů multimediálních knih ve formátu DAISY

- Na nizozemské webové stránce „Yoleo“ mohou mladí lidé získat přístup k multimediálním knihám ve formátu DAISY vytvořeným a spravovaným neziskovou organizací Dedicon: *http://www.yoleo.nl*.
- *Japonská společnost pro rehabilitaci osob s postižením* (*Japanese Society for Rehabilitation of Persons with Disabilities*) ve spolupráci s dobrovolnickými organizacemi vytváří knihy ve formátu DAISY, které poskytuje žákům s dyslexií ze základních škol: *http://www.dinf.ne.jp/doc/daisy*.

Směrnice IFLA o knihovnických službách osobám s dyslexií

Přepracované a rozšířené vydání

Z anglického originálu IFLA Guidelines for Library Services
to Persons with Dyslexia – Revised and extended version 2014
přeložila Ivana Čihánková.

Lektor: Zlata Houšková

Vydala Národní knihovna ČR – Knihovnický institut
Vychází s podporou Ministerstva kultury ČR

1. vydání
Praha 2019